

BORZSÁK ISTVÁN

*

ÁBEL JENŐ

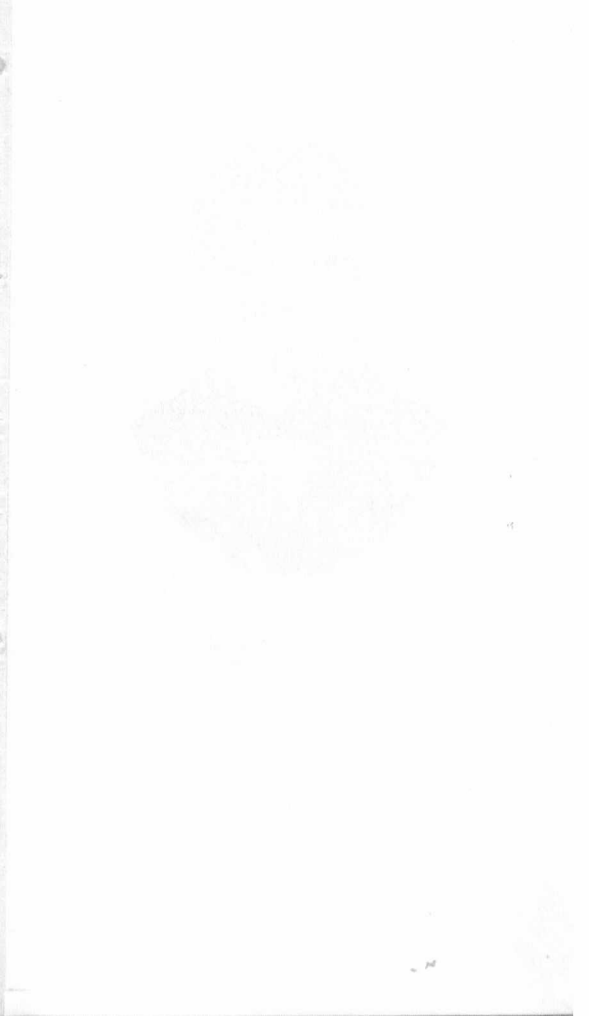
A MŰLT MAGYAR TUDÓSAI

FŐSZERKESZTŐ:

TOLNAI GÁBOR

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:

SZALAI SÁNDORNÉ

252722

BORZSÁK ISTVÁN

ÁBEL JENŐ

MTAK

0 00018 07200 6

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST 1981

620411

REGIÓR
HUNGARICUS AKADEMIÁR
KÖNYVTÁR

ISBN 963 05 2484 8 az összkiadás száma

ISBN 963 05 2485 6 a kötet száma

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1981

Borzsák István

Printed in Hungary

M. TUD. AKADEMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár 6983 81 /19..... sz.

TARTALOM

Ocsúdás Világos után: K. Halder és P. Thewrewk Emil iskolája	7
Ábel Jenő indulása	20
Kódexek fölött görnyedve	60
A fáradhatatlan Ábel Jenő	85
Versenyfutás a halállal	117
A vég — és ami azután (nem) történt	157
Epilógus: Ábel Jenő életművének jelen- tősége	184
Bibliográfia	192

OCSÚDÁS VILÁGOS UTÁN:
K. HALDER ÉS P. THEWREWK EMIL
ISKOLÁJA

Az idő tájt, amikor Széchenyi István és Wesselényi Miklós Franciaországot és Angliát járva elmélkedik a hazai elmaradottság okairól és felszámolásának lehetőségeiről, a Tudományos Gyűjtemény 1823. évfolyamának névtelen cikkírója — talán Fejér György — a honi filológia siralmas állapota miatt kesereg. Ez a „kimíveltetést érdemlő” tudomány másutt nemcsak a régiség rejtett kincseit fedezte fel, nemcsak az eltemetett szép mesterségeket hozta új életre, hanem „a nemzeti kulturát is előmozdította és szét-

terjesztette". A tájékozott szerző Richard Bentleytől J. M. Gesnerig, a „jobb ízű philologia megalapítójáig”, a nagy Heynétől és Fr. A. Wolftól A. Boeckhig és G. F. Creuzerig mindenkit ismer. „A philologia tágos mezejét” — írja — a magyarok sem hagyták éppen parlagon, főleg iskolai rendszerünk hiányosságai folytán az „emberi tanulmányok” (*studia humaniora*) mégsem fejlődtek „magánálló” tudománnyá, és így ne csodálkozzunk azon, hogy „nemzeti kulturánk olly lassú lépésekkel haladhat elő” s akkor is egyoldalúan németessé formálódik. A ma is tanulságos cikk ezzel az óhajjal zárul: „Vajha Schedius Lajos úr, a fő philológiá-

nak mestere a pesti Universitasban,
egy derék kézikönyvvel megaján-
dékozná Hazánkat!”

Vagyis a kínálkozó alkalmat me-
gint elmulasztottuk, ha Schedius-
nak Göttingából való hazatérte
után jó harminc évvel tőle várjuk a
hazai filológia elindítását. A reform-
korban a közérdeklődés más fel-
adatok felé fordult, és csak a klasszi-
kus írók fordítása terén folyt gyö-
nyörű verseny, majd Világos után
halálos ájultságba zuhantunk.

De Bartal Antal, klasszika-filoló-
giánk történetének száz évvel eze-
lőtti krónikása meglátta és számon
tartotta a Bach-korszak üdvös ha-
tását is, amikor az elnyomó rend-
szer diadalmaskodásáról szólván

2

megállapította, hogy éppen az *ellenség* „mutat vala utat, miképpen kell a nemzetnek haladni a tudomány ösvényén”. És ezt állapítja meg néhány évvel később — 1878-ban — a pályáján induló Ábel Jenő is: „A tulajdonképpeni tudományos munka csak 1848/49 után kezdődhetett, miután a Bach-rezsim alatt szervezett alaposabb filológiai oktatás hovatovább meghozta gyümölcseit.”

Ha most — korai halála után kilencven évvel — Ábel Jenő alakját idézzük, *ebből* a történelmi helyzetből kell kiindulnunk.

A pesti egyetemen az 1850–60-as években sem a folytonosságot képviselő Télyfy Iván (1816–98),

sem a hazai deák hagyományok ösvényén tapogó Szepesi Imre (1811–75) nem volt alkalmas arra hogy új bort töltsön a kivénhedt tömlőkbe. Szinte mindent előlről kellett kezdeni. Ekkor lép színre a Thun kultuszminiszter neve alatt ismeretes, de tulajdonképpen az Aristotelés-kutató Hermann Bonitztól (1814–88) kidolgozott „Organisationsentwurf” (1850) szerény, de határozott magyarországi végrehajtója, a vorarlbergi születésű, majd Münchenben Fr. W. Thiersch (a *praeceptor Bavariae*) és L. Spengel keze alatt tudóssá formálódó Konrad Halder (1813–72), fiatal korában Miksa bajor herceg gyermekeinek — köztük a

későbbi Erzsébet királynénak — nevelője. Pesten 1852-től 1860-ig ténykedett. Eleinte senki sem járt az óráira, csak később akadt tanítványa Kuun Géza, majd Pónori Thewrewk Emil (1838 — 1917) személyében. Vergilius-előadásáról Thewrewk 1857. októberében ezt jegyezte naplójába: (Halder úr) „nem Demosthenes, nem Cicero, de nagy tudós. Előadása olyan, mint egy arckép, melynek vonásai mintegy oda vannak vetve s közelről nézve durváknak látszanak, de a kellő távolban a legremekebb hatást eszközlik . . .” A maga első munkájáról pedig rövidesen azt írja, hogy a nyelv fogalmának, fejlődési történetének, hasznosságának,

a nyelvek egymás közti rokonságának megértésére „csak Halder előadásának hallgatása után képesült”. Haldertől hallhatták tanítványai először „a valódi nyelvtudomány igéit”, Révai grammatikájának bírálatát; ő ismertette meg Thewrewkéket a filológia mivoltával, „német létére ő tanított arra, hogy kell a klasszikus tanulmányokat a magyar javára értékesíteni . . . s magyar philológiát teremteni”. Cikkeivel nagyban hozzájárult a hazai görög oktatás eredményességéhez, de ő vetette fel pl. a magyar igedők használatának kérdését is. Solferino után, mikor Halder mint „k.k. Schulrat für Ungarn” a többi osztrákkal együtt Bécsbe távozott,

és csak a meteorológus Schenzl Guidó maradt meg pesti tanszékén, Thewrewk Télyf és Toldy Ferenc tanítványaként végzett, majd Grazban és Bécsben — Bonitz és Vahlen irányítása alatt — folytatta tanulmányait, de 1861 elején ott is felkereste rendelkezési állományban veszteglő és magyar nyelvi problémákkal foglalkozó mesterét, aki később (1861. nov.) meleg ajánlólevelet is adott „legjobb pesti tanítványának”.

Bonitz munkásságáról is megértéssel és szeretettel emlékezett meg egy másik bécsi magyar tanítványa az Egyetemes Philologiai Közlöny 1889. évfolyamában: mint a monarchia tanárképzésének po-

rosz alaposságú megszervezője, jótékony hatással volt a magyar művelődésügyre is; csak az ő növendékeinek köszönhető latin-görög tankönyvek segítségével sikerülhetett középiskoláinkat mindjárt a hatvanas évek elején — az eredeti germanizáló tendencia ellenére — „átmagyarítani”. Az azonosíthatatlan cikkíró (V.) mondatait érdemes szó szerint idézni: „Tanítványai által termékenyítőleg hatott a klasszika-filológia művelésére hazánkban is . . . Bonitz terve és szelleme nélkül talán követtük volna a 48 előtti művelődésünket saját ösvényünkön, de európai műveltség ez nem lett volna soha . . . Hova vezetett volna e kizárólagosság? A teljes elidege-

nedésre az ún. európai műveltség-
től, és idővel Törökország sorsára.
Hogy ennyire nem jutottunk, hogy
ma a filológiát egyetemeken eu-
rópaszerűen művelik... , azt, ha
nem egyenesen Bonitznak, de az ő
tanítványainak köszönjük. Az ő
németesítő szándéka (mely volta-
kép nem is az övé volt) nem való-
sult meg, de tiszta tudományos cél-
zatai hazánkban is élnek, virágoz-
nak.”

Érdekesek Thewrewknek azok a
bécsi jegyzetei is, amelyekből ki-
tűnik, hogy a fiatal Johannes Vah-
len (1830—1911) szemináriumában
már akkor — 1860/61 telén —
megismerkedett Georg Voigt hu-
manizmus-kutatásainak (*Die Wie-*

derbelebung des classischen Alterthums. 1859.) friss eredményeivel is. Olyan nyom ez, amely főhősünk humanista érdeklődésének egyik forrásához is elvezet. Ponori Thewrewk Emil életútjának nyomon követése helyett térjünk hát át legkiválóbb tanítványáéra, — a kettő ügyis szinte elválaszthatatlan egymástól.

Csakhogy az Ábel-hagyaték szétzüllése miatt igen nehéz helyzetben vagyunk. Ha mestere, Ponori Thewrewk Emil nem őrizte volna meg leveleit, akkor a Csonthosi János és Szilády Áron jóvoltából megmaradt szegényes anyag aligha segítene. Ábel Jenő megismerése szempontjából is páratlan forrás

Thewrewk említett naplója, bár ennek több kötete — alkalmasint az Egyetemes Philologiai Közlöny 1918. évfolyamában megjelent nekrológ szerzőjének kezén — szintén elkallódott. Az Ábelről írott megemlékezések (Csontos Jánosé, Vári Rezsőé, majd Hegedűs Istváné), valamint a közkeletű kézikönyvek adatai végig ellenőrzésre szorulnak; sem a budapesti ev. gimnázium szűkszavú értesítői, sem a Markóutcai gimnáziumban kifejtett rövid (1879—83) tanári működés dokumentumai nem kényeztetik el az érdeklődőt. A hozzája írott levelekből semmit sem sikerült föllel-
nünk, és pillanatnyilag ugyanilyen
reménytelennek látszik a külföldi

tudósokkal (főleg a königsbergi Arthur Ludwichhal és a bécsi Karl Schrauffal) folytatott levelezés ki-
ásása is. A Ring Mihállyal (1848—
88) Pozsonyban veszett irományok
hiányát legfeljebb regisztrálhatjuk,
segíteni nem tudunk rajta. Az 1885.
tavaszán Ortway Tivadarnak írott
levelekből nemcsak a baráti aggo-
dalom csendül ki „a tudomány szá-
mára, ha nem is az élet (de milyen
élet!) számára elveszett geniális
elme” állapota miatt, hanem irodal-
mi hagyatékának, a *Historia Apollo-
nii Tyrii* új kiadásához közösen
gyűjtött kéziratok sorsának
félése is.

ÁBEL JENŐ INDULÁSA

Ábel Jenő Budapesten született 1858. július 24-én. Ritka nyelvkészségét szinte úgy hozta magával: apja (Ábel Albin zongoramester) félig német, anyja (Claudine Knight) angol volt, vagyis az öt éves gyermek máris három nyelv ismeretében kezdte meg iskoláit. Az, amit az ev. gimnázium 1860/61. évi jelentésében olvasunk, a magyar iskolaügy egészére és Ábel Jenő gyermekéveire is talál: „Az imént leforgott korszak, mely társadalmi életünk legrejtettebb zugát is elárasztotta keserűségeivel . . . , a

tudományt, mint minden egyebet, a birodalmi diadalkocsi elé hámba fogván, az iskolai életet — mint minden életet — rendszeres halállal: agyonírással fenyegetvén, tanintézetünket erőfecsérlő vergődésre kárhoztatta.” Ugyanígy az 1866/67. év krónikása a halál kaszáját (a kolerajárványt), majd „az ünnepi fegyverek zörgését” említi gátló tényezőként: „a fölserkenő országos élet mind hangosabb és ragyogóbb nyilatkozásai” (nem utolsósorban a vizsgák idején zajló koronázási hét görögtüzei) bizony a kisdíák Ábel Jenőt is elvonhatták a könyvektől. Nem tudhatjuk, hogy szülei 1856. szeptemberében ugyanolyan lelkes hévvel bámulták-e „Ő

Fölségének hajón való Budára érkezését” és a nagy parádét, mint Ponor Thewrewk Emil; hogy 1857. márc. 15-ét „Iulius Caesar megöletése, az ausztriai devalvatio és a magyar forradalom gyászos napjaként” ülték-e meg, mint Thewrewk Emil, és hogy ugyanez év május 10-én muzsikus apja is énekléssel hódolt-e a Várpalota erkélyén megjelenő „gyönyörű párnak”, mint Thewrewk, — anynyit tudunk, hogy 1867 őszén, mikor a kisdíák ifj. Bókay Jánossal és társaival bevonult a Deák téri gimnáziumba, ott a frissen végzett bölcsészettudor, Heinrich Gusztáv (1845 — 1922) helyettes tanár vette osztályfőnöki gondjaiba — és meg

is tartotta öt éven keresztül. A fiatal Heinrich volt egyben a német önképző társaság elnöke, 1871-ben egyetemi magántanár, 1874-ben egyetemi tanárképezdei tanár; kitűnő kollégái — Szénássy Sándor, V. Horváth Zsigmond, Bászeli Aurél, Elischer József, Fröhlich Róbert, Böhm Károly — vele együtt gondoskodtak arról, hogy rendkívüli tehetséggel megáldott tanítványukat ne csak a klasszikus nyelvek és a francia ismeretébe vezessék be, hanem szinte már középiskolás korában tudóssá avassák.

Itt hiányzik nagyon az Ábelnél tíz évvel idősebb Ring Mihály önéletrajza (mely Vári Rezsőnek még

rendelkezésre állott) és Ábellel folytatott levelezése. Az autodidakta Ring pozsonyi jogakadémiai működése előtt (mint pesti magántanár: 1870–75) nemcsak *Pindaros tropikájával* foglalkozott: a görög-latin remekírók gyűjteményében kiadta Tacitus *Agricoláját* és *Germaniáját* (1871; ez utóbbi fölött tört pálcát „az animositas fulánkjától ösztökélt” Hóman Ottó). De az érdeklődő gimnázistát még közelebbről érinthették a fiatal magántanárnak *Cornelius Nepos szövegproblémáit* (1872), *Catullus és Curtius Rufus magyarországi kódexeit tárgyaló dolgozatai* (1873–74). Vári tanúsága szerint Ábel már ekkor érintkezésben állott Ringgel: így

felvértezve paleográfiai és szövegkritikai tudással forgolódhatott oly magabiztosan a Nemzeti Múzeum kéziratárában, mint ahogy Cson-tosi János visszaemlékezéseiből tudjuk.

A család közben máris megkapja az első figyelmeztetést: 1873-ban levegőváltásra kell küldeni a törékeny fiút. A Knight-nagyapa májustól augusztusig a kenti Deal-ben (Caesar partraszállásának színhelyén) kúráltatta unokáját. De hiába óvják a dohos könyvtáráktól és a tanárságtól: az 1875. júniusában *eximio modo* érett ifjú már az 1874/75. tanév második felében egyúttal „előkészítő tanfolyambeli” egyetemi hallgató is volt. Feltehetőleg

Heinrich Gusztáv és Ring Mihály
mentori közreműködésével jelent-
kezik Ponori Thewrewk Emilnél,
az akkor frissen kinevezett rend-
kívüli professzornál, és első szemi-
náriumi bemutatkozásakor jön, lát
és győz. Sajnos, Ponori Thewrewk
töredékes naplója csak 1885 elejétől
folytatódik, így közvetlen adatok
híján közvetett mozaik-kockákból
kényszerülünk összeillesztgetni
egyetemi pályafutását. Idézhetjük
például Csontos említett nekrológ-
ját: (a Magyar Nemzeti Múzeum
könyvtárában) „mindnyájunknak
feltűnt a magas, szikár, szőke ifjú,
ki alig tizennyolc éves létére nagy
komolyan a Iuvenalis-kéziratok
szövegének bűvárlatába merül,

... bizonyos órában érkezik és bizonyos órában távozik, a könyvtár többi olvasóival keveset törődik, de ki korát meghaladó határozottsággal a segédkönyvek gyors és pontos kiszolgáltatását követeli . . . Tudvágya néha szabálytalanságra ragadja . . . Angol szokás szerint maga nyúl be a könyvszekrénybe és a szükséges könyvet innét maga veszi ki és helyezi vissza.”

Az egyetemen hallgatott előadások jegyzékét a tanrendekből megközelítőleg rekonstruálhatjuk ugyan, de levéltári dokumentumok nélkül is világos: a hihetetlenül felkészült és célratörő ifjú tőle telhetőleg minden tanárának — a befolyásos, de érzékeny öreg Télyfnek, a

végtelenségig hiú Thewrewknek, a praktikus Bartalnak, a szervező Heinrich Gusztávnak, a nagy tudományú Mayr Aurélnak — megadta, ami dukált, elkápráztatta őket tehetségével és szorgalmával, de a gimnáziumban és Ring Mihály tutorkodásával megszerzett tudományos tőkét egyetemi évei alatt tulajdonképpen a maga erejéből gyarapította olyanná, amilyenek hamarosan meg- és elismerték. Annyi bizonyos, hogy Thewrewk — tőle telhetőleg — tolta előre a szak nagy reménységét, ugyanakkor az Ábelt rövidesen övező nimbuszból kezdettől fogva jócskán kanyarított a maga feje köré is. Ábel mint huszonöt éves rendkívüli

professzor a kineveztetését megköszönő levélben (1883. júl. 6.) majd így nyugtázza Thewrewk ez irányú erőfeszítéseit: „... Beteljesült tehát az, mit Nagyságod még egyetemi hallgató koromban kilátásba helyezett, és amire oly lan- kadhatatlan kitartással megtette az előkészületeket. Sohasem fogjuk elfelejteni, hogy mindent, ami vagyok, Nagyságodnak köszönhetek.”

Ha fellapozzuk az Egyetemes Philologiai Közlöny első (1877) évfolyamát, akkor a nagyvonalúan szóhoz juttatott — mindössze 18 — 19 éves — Ábel irodalmi bemutatkozásának tükrében korántsem csak holmi „candidatusi” szárnypróbál-

gatásokat találunk (mert már az 1877. április 8-i Fr. A. Wolf-emlékülésen tartott diákelőadás — Wolf és a classica philologia — sem az), hanem szinte egész kutatói életművének világosan kirajzolódó diapasónját: a friss Hésiodos-irodalom avatott ismertetésétől (amelyből a Ritschl-tanítvány Nietzsche sem hiányzik) görög és római irodalomtörténeti, német verstani tárgyú dolgozatokon, szótár- és tankönyvbírálatokon keresztül szakértői véleményének az 1860-as évek óta folydogáló, majd 1877-ben — a szultán küldeménye nyomán — fellángoló Corvina-kutatásban való hallatásáig. Egyetlen apróság a szerkesztő Heinrich

tevékenysége

Gusztáv nagyvonalúságának szemléltetésére: az imént említett német ritmikai tankönyv szerzője, akit az ifjú bíráló ugyancsak kemény szavakkal elmarasztal és akinek tevékenységét — „az ügy érdekében” — más irányba óhajtáná terelni, azonos azzal a Felsmann Józseffel, akinél 1876. decemberében német melléktárgyából dicséretes eredménnyel tanári vizsgát tett. (Franciából Hofer Károlynál, magyar irodalomból Greguss Ágostnál, „nevelészetből” Lubrich Ágostnál vizsgázott.)

Külön kitérést érdemel az Egyetemes Philologiai Közlöny első kötetiben rendszeres nyílttéri lándzsatorések közül az azóta is emlegetett

Ábel contra Hóman-polémia. Az 1872 óta Kolozsvárt működő Hóman Ottónak (1843–1903) Pindár versezetei c. kiadványát (1875) — Brassai Sámuel elismerő méltatása után — a Budapesti Philologiai Társaság 1877. márciusi ülésén az akkor V. féléves Ábel Jenő ízekre szedte, bemutatván szövegkonjekturáinak fölösleges vagy megalapozatlan voltát, miközben nemcsak „Hóman úr”, hanem a „kéziratok pedantériát” megrovó öreg Brassai is megkapta a magáét. Az, aki Tycho Mommsen és Th. Bergk után vállalkozik Pindaros kiadására, előbb kollacionálja az angliai kéziratokat, gyűjtse össze a korántsem „csekély becsű” scholi-

onokat és glossákat, és a versmértékeket is új elvek szerint rendszerezze. Hóman persze úgy véli, hogy egy „Ausgabe für Ungarn” szerzője a szövegkritika terén Aldus Manutius álláspontjára vagy színvonalára léphet vissza: „Elővesz három kéziratot, a szöveg alá odateszi ezeknek . . . Mommsen és Bergk collatióiból kiszedett variánsait, és kész az *apparatus criticus*.” Néhány sikerült konjektura még nem jogosít fel senkit új kiadás közrebocsátására. Csakhogy „Hóman úr a hazai classica philologia megteremtőjének akar tartatni!” Vállalkozását az ifjú kritikus egyelőre „céltalannak vagy legalább időelőttinek” ítéli. Hogy is beszél-

hetnének itthon önálló klasszika-
filológiáról, amíg nem nevelődött
fel tudományos kutatásra képes
nemzedék, amely aztán a művelt
közönséget a klasszikus szerzőkkel
és fáradságos kutatásának eredmé-
nyeivel megismerteti. Amíg szelle-
mi és anyagi tekintetben önálló
klasszika-filológiát nem tudunk
létesíteni és fenntartani, addig ír-
junk „olyan nyelven, melyet kül-
földi bajtársaink is megértenek, ha
ti. valami önállóval léphetünk fel”,
olyasmivel pedig — „hiúságunk
sugallatának engedve” — ne hoza-
kodjunk elő, „mi a külföld ítélő-
széke előtt nem állaná meg
helyét”.

Fontos, mert kor.
benintem olyat
írt, ami nyálta!

Mindez a márciusi ülésen hangzott el. Áprilisban volt a Wolf-ünnepély, május 2-án pedig sor került Hóman válaszára. (*Megjegyzések Ábel Jenő úr fölolvasására.*) A megtépzott professzor mindvégig igyekezett megőrizni higadtságát, bár annak előrebocsátása, hogy sejtése szerint fiatal ellenfelének a bírálóat készítésében társai is voltak, nem éppen szelíd insznuáció. (Ring sértő elmarasztalásáról szóltunk; de a bajvívás rendezői közt elsősorban Heinrich Gusztávot gyaníthatjuk, aki nemsokára még az akkori bírálók személyeskedéseihöz képest is durva hangon dorongolja le a mégiscsak európai tájékozottságú kolozsvári Meltzl

Hugó „önhitt bárgyúságait”.) A modern Pindaros-kiadások használói unott érdektelenséggel követnék a két fél vitájának részleteit, pedig Schröder, Bowra, Turyn, Snell mai szövege mind nem utolsósorban a régi viták eredményeként formálódott ki. A viszont-csípések-nél vagy -vágásoknál fontosabb Hóman elvi zárószava: „Én tudományt önálló irodalom nélkül képzelni nem tudok . . . Amely nemzet nem emancipálja magát tudományos irodalom tekintetében a külföld alól, az annak szellemi rabszolgája . . . Nem áll, hogy nálunk nincsenek meg a tényezők, melyek önálló classica philologiai irodalmat létesítsenek és fönn-

tartsanak. Megcáfolják ez állítást a tudományos munkák, melyekkel e téren már bírunk, fényesen cáfolja — társaságunk létezése.”

Május 30-án következtek Ábel nyílttéri *Észrevételei dr. Hóman Ottó megjegyzéseire*, hogy ezekkel „Hóman úrnak megkönnyítse a *gnóthi seauton* kellemetlen munkáját”. A nem mindenben szívderítő vitatkozás végén szerencsére megint előkíváncozik a lényeg: „a Dindorfok és Bekkerek legióit” aligha produkálhatjuk azonnal — a semmiből; dőreség volna ott kezdenünk, ahol más népek száz évvel ezelőtt állottak; ne „új magyar kiadásra” fecsérjünk erőnket, hanem

vegyük át a külföldtől a rendelkezés-
re álló jót; az „önálló hazai classica
philológiát illetőleg kifejtett néze-
tek helyességét” pedig eléggé igazolja Szabó István, Hunfalvy Pál, Télfy Iván, Haberern Jonathán, Bartal, Szamosi, Ponorî Thewrewk s mások működésének iránya. A rabulisztikus zárómondat viszont, bár a nem egészen tizenkilenc éves szerző már „okl. középtanodai tanárként” írta alá, bántóan gyermeketeg: a *pluralis auctoris* helyenkénti használatából (fogunk, említünk) következtetett társas szerzőség vádját Hóman tulajdon írásaiból (egyebek közt Ring-bírálatából!) vett ellenpéldákkal visszafordíthatná, de nem teszi, mert nem akarna senkit

azzal sérteni, hogy „a Hóman-féle munkálatokban része van”, egyébként pedig Hóman úrral és személyeskedéseivel többé nem törődik, és megsemmisítőnek szánt filológus-elmésséggel az *Ilias* XI. 389. sk. sorát idézi.

Ez volt az az „etwas unsanfte Begegnung von Seiten der Kritik”, amelynek Ábel 1882-ben — nem minden diadalérzet nélkül — az ellenfél Pindaros-tanulmányainak „végleges szögreakasztását” tulajdonította, és amely a hazai tudomány fejlődésének dialektikáját tulajdonképpen mind a mai napig példázza. Nem tudjuk, hogy mesterei azonosították-e magukat a bíráló túlzásaival, mindenesetre

megértjük, hogy Hegedűs István — 1871-ben Hóman pesti tanítványa, majd kolozsvári tanártársa, néhány rövid év elmúltával az ellenfél utóda — Ábel Jenő fölött tartott akadémiai emlékbeszédében (1899-ben) emberséges tárgyilagossággal tekintett vissza erre az ifjonti polémiára, mint „amely philologiai tudományunk életkérdését meg nem fontolt merészséggel érintette”. Hegedűs szerint a szent hévtől fűtött Ábelt hivatástudatának első felbuzdulása indította támadásra. Ő maga Hóman vállalkozását „egy mélyreható elme odaadó gondosságával tett kísérletnek” minősíti és tudományos emancipációnkról,

a külföldi szellem rabigájának le-
rázásáról kifejtett gondolatait az
ádáz tusa után egy negyedszázaddal
is meggyőződéssel hiszi és vallja.
Kerényi Károly, aki egy újabb
negyedszázad elteltével, Hegedűs
Istvánról írott szép megemlékezésé-
ben (1926-ban) fog kitérni a kér-
désre, az ellentétek feloldódását az
ő mesterének egyéniségében látta
meg: „Hegedűs István egész életén
keresztül arra törekedett, hogy az
(Ábel nézetében) kifejezésre jutott,
nagyon is megokolt pesszimizmus
figyelembevételével azt a nemes
idealizmusra valló optimizmust se
tévessze szem elől, amely Hóman
véleményében tükröződik. Az utób-
bit a nemzetnevelő épp oly kevésbé

nélkülözheti, mint a viszonyok megítélésében a nyíltszemű realizmust . . .”

*

Az EPhK első kötete abban az évben (1877-ben) jelent meg, amikor II. Abdul-Hamid szultán — az orosz — török háború közepette — harmincöt kódexet visszaajándékozott a nemzetnek. Mátyás könyvtárának sorsa századokon át foglalkoztatta a közvéleményt; az 1860-as években különösen lelkes érdeklődésnek lett a tárgya, és a legendás Bibliothecáról könyvtárnyi irodalom sarjadt ki. Mikor Csontos János 1877 nyarán a konstantinápolyi kódexeket a Nemzeti Múzeum-

ban bemutatta, előadása után az addig csak látásból ismert (akkor tizenkilenc éves) Ábel Jenő odament hozzá, hazáig kísérte, úgy elhalmozta kérdéseivel, hogy a derek könyvtáros — hamarosan szívbeli jóbarát — „alig tudott tudvágyainak eleget tenni”. Innen datálódik Ábel Jenő kielégíthetetlen érdeklődése, nemcsak a Bibliotheca Corviniana, hanem általában egész középkori és koraújkori műveltségünk felkutatására irányuló „tudvágya”, így csatlakozott — mondhatni: gyermekfejjel — a Vitéz János életművét tisztázni kezdő Fraknói Vilmos munkatársi köréhez és így indult el azon az úton, amelyen járva — előretörve — a

magyarországi humanizmus-kuta-
tást megalapozta.

Ő maga — már említett tudománytörténeti áttekintésében, 1882-ben — a Fraknói és Csontos társaságában végzett kutatásai kapcsán „számos Corvin-kézirat és egyéb kódex filológiai értékének méltatását” mintegy iskolának mondta, amelyben a poszthomérikus epika terén folytatandó vizsgálódásaira felkészült. A saját munkásságát a külföld előtt ismertető Ábel itt gene- netikai kapcsolatot konstruált tevé- kenységének két — világosan el- különülő — ága: a későbbi eposz- költészet és a magyarországi huma- nizmus kutatása közt. Valójában nem egymásutániságról, hanem

egymásmellettiségről beszélhetünk olyanformán, hogy már legkorábbi Hésiodos-tanulmányában vitatta a Homéros utáni eposznak „szellemtelen virtuóz játékként” való feltüntetését, és a königsbergi A. Ludwichhal, mint illetékes szakmai korifeussal hamarosan érintkezésbe lépve, erejének jó részét erre a kibogozhatatlan témára pazarolta, de ugyanakkor — 1877-től — még nagyobb erővel vetette bele magát a Mátyás könyvtárának szövegkritikai vizsgálata során feltáruló magyarországi humanizmus kutatásába, — amivel halhatatlanná tette a nevét.

Néhány eligazító dátum: A konstantinápolyi kódexek hazaérkezte

után Ponori Thewrewk Emil még ugyanabban az évben (1877. november 12.) tartott előadást az akadémián egy kötetről, a Corvina-beli (valójában Sforza-) Festus-kódexről. Thewrewknek, Fraknóinak, Heinrich Gusztávnak, Ipolyi Arnoldnak, Pulszky Ferencnek, de talán még Rómer Flórisnak is része lehetett abban, hogy a hazatért kódexek összesített filológiai vizsgálatát a tizenkilenc éves Ábel Jenőre bízták, akinek mintaszerű beszámolóját 1878. márc. 4-én Ponori Thewrewk Emil mutatta be az akadémia nyilvánossága előtt.

Ennek a kötetnyi értekezésnek mai olvasóját is elkápráztatja szerzőjének hihetetlen tájékozottsága

és ítélőképessége, amellyel a harminc-egynéhány műnek a kódexekben található olvasatait az elérhető teljes hagyománnyal egybeveti és — mondhatni — minden esetben fején találja a szöveget: az illető ó- és középkori szövegek — Aristotelés *Physikájának* fordításától egy XV. századi tucatgrammatikáig, Terentiustól Boethiusig és Alexander de Villa Dei *Doctrinale*jáig — hagyománytörténetének ismeretében, tetszetős külsőtől vagy patriotizmustól meg nem tévesztve, igazságot tesz a kódexek „belértékének” dolgában. (Jellemző, hogy következetesen tollhegyre szúrja manuductorának, Csontos Jánosnak elnézéseit is.) Nem mond-

hatjuk, hogy az 1878-ban szerkesztett csoportos beszámolónak minden egyes részletmegállapítása 1978-ban is változatlanul érvényes, de tapasztalatból tudjuk, hogy pl. a Vitéz Jánostól „sebtében javított” Tacitus-kódex Ábel-féle ismertetése a modern Tacitus-kutatás számára is becses részletmegfigyeléseket rejteget. Hasonlóképpen tanulságos pl. a *Historia Augusta*-életrajzok, az egyes Cicero-iratok vagy Aurelius Victor szövegének gondos kollacionálása, valamint a Nepos- és a panegyricus-kéziratok családfájának megszerkesztése is. Az *egyetemleges elmarasztaló* ítélettel szemben viszont ma mégis inkább az esetenkénti elbírálást véljük he-

lyénvalónak, és nem mernők állítani, hogy a Corvina-szövegek — mint *deteriores* („hitványabbak”) — tanulmányozásából „említésre méltó és az összehasonlítás fáradtságát kárpótoló hasznót” *nem* húzhatja a tudomány.

Mindenesetre azt is megállapíthatjuk, hogy ha száz év alatt valaki, akkor legtöbbit Ábel Jenő tett annak a fonák helyzetnek felszámolása végett, amelyet Ponori Thewrewk néhány év múlva — 1882. december 3-án tartott elnöki megnyitójában, a „philologiai módszer” zengzetes dicsérete kapcsán — így jellemzett: „Azelőtt nálunk a Corvina- és egyéb kódexekkel még bánni sem tudtak. Megmér-

ték a nagyságukat, csodálták a kötésüket, fotografiroztatták a címlapjaikat s az initialékat . . . Hogy van-e a kéziratnak tudományos becse, azzal nem törődtek, de nem is volt ember, aki azt meg bírta volna ítélni. Ma már a mi kódex-eink nemcsak külsőleg, bibliographiailag vannak ismertetve, hanem — ami a fő, — kritikai értékük is meghatározva. Ha külföldi tudós valami idevágó kérdéssel hozzánk fordul, nem kell többé szégyenkezniünk . . .” Ennyire azért, sajnos még ma sem jutottunk; a százéves desideratum annál inkább figyelmeztessen bennünket feladatainkra.

De még nem értünk a *bemutakozás* ismertetésének a végére: köz-

ben (1878. februárjában) *De infinitivi Graeci forma c.* értekezése alapján klasszika-filológiából, mint fő-
tárgyból, német filológiából (Heinrich!) és indogermán összehasonlí-
tó nyelvészetből (Mayr Aurél), mint melléktárgyakból *summa cum
laude* a doktori címet is megszerez-
te. A vizsga sikeréről Thewrewk-
nek egy kilenc évvel későbbi (1887.
jún. 2.) naplójegyzetéből értesü-
lünk: „Némethy Géza rigorosuma.
Ábel óta ilyen doctoratus nem
volt.” Ez a disszertáció, a doctoran-
dus szándéka szerint a szakiroda-
lomban (közelebbről a lipcsei G.
Curtius „Verbum”-monográfiájá-
ban, 1873–76) felületesen tárgyalt
nyelvtörténeti kérdés tüzetes fel-

dolgozása, újabb bizonyítéka Ábel félelmetes tájékozottságának, de ugyanakkor a szövegkritikai szempont következetes érvényesítésének is. (1873-ban ennek a Curtiusnak pesti meghívásáról volt szó; csak amikor nem vállalta, került sor Thewrewk Emil kinevezésére.)

Három hónap múlva zajlott le — csendben — Ábel szakvizsgája, amikor is a bizottság (Télfy, Thewrewk és Bartal) „tekintetbe vevén (a jelölt) irodalmi tevékenységét s egyetemi kitűnő munkásságát, fölöslegesnek tartotta őt megvizsgálni”, úgy képesítette nem is *jeles*, hanem *kitűnő* kalkulussal okleveles középtanodai tanárnak.

Mindebből Ábel tudományos érdeklődésének későbbi fővonalai már határozottan kirajzolódnak. Lényegesen többet tudnánk az olaszországi tanulmányutat megelőző felkészülésről, ha A. Ludwighal folytatott levelezése hozzáférhető volna. Így csak természetesnek találjuk, hogy a (Ring hatására is) Pindaros felé vonzódó ifjú, aki azonban már a görög eposz kutatásába is belekóstolt, az ekkortájt virágzó königsbergi iskola fejéhez fordult eligazítás és biztatás végett. Ennek az iskolának alapítója, Chr. Aug. Lobeck (1781 – 1860), egyebek közt az *Aglaophamus seu de theologiae mysticae Graecorum causis* (1829) szerzője; tanít-

ványa, K. Lehrs (1802–78), a görög scholion-gyűjtemények feldolgozásának kezdeményezője (*De Aristarchi studiis Homericis*, 1833; *Quaestiones epicae* 1837; *Die Pindarscholien*, 1873); az ő életművét tetőzte be Arthur Ludwich (1840–1920) az *Aristarch's Homerische Textkritik* címen megjelenendő monográfiájával (1884–85), *Odysszia*- és *Ilias*-kiadásaival. Így Vári Rezső közlésére kell hagyatkoznunk: „Szándékában megerősítette Ludwich, a görög epika kutatóinak nagy mestere, ki . . . levélben buzdította és kijelölte neki azon epikusokat, kiknek kiadását nem foglalta le a maga számára.”

Ne feledkezzünk meg azonban Thewrewkről sem, aki Festus-előadásában még 1877 őszén bejelentette a Paulus — Festus-hagyomány feldolgozására irányuló tervét („minthogy a német tudósok a *codex Trecentis* szükséges collatiójáról huszonhét év lefolyta alatt sem gondoskodtak”), és a legfontosabb (troyes-i, müncheni, wolfenbütteli és leideni) Paulus-kódexeket az akadémia révén hamarosan meg is kapta.

Így közvetlen adatok híján is rekonstruálhatjuk Ábel feladatait: mestere megbízta az elérhető Festus-anyag felkutatásával és kollacionálásával; Ludwich a poszt-homérikus epika másod-harmad-

rangú termékeivel (J. Tolkiehn Bursian-nekrológjából — 1922 — kitűnik, hogy Ábel olaszországi útjának állomásai, sőt még a könyvtárak felderítendő kincsei is egybeesnek Ludwich 1874/75-i tanulmányútjának állomásaival és célpontjaival); Ring Mihály sem maradt ki a hagyakozók közül; ehhez járultak a Pindaros-scholionok és — nem utolsósorban — a Corvina és általában a humanizmus-kutatás: nem egy esztendőre, nem is egy életre szóló feladat.

A Thewrewk-hagyatékban fennmaradt első Ábel-levél bizonyossága szerint az útra készülő már 1878 júniusában a vatikáni könyvtár használatának biztosítását sürgette,

és gondolhatjuk, hogy a nyarat sem ülte végig ölbetett kézzel, — amint ezt az EPhK második (1878) évfolyamának változatos anyaga is tanúsítja. Különös érdeklődésünkre tarthat számot egy recenziója: a bécsi I. Hilbergnek volt tanárához, Johannes Vahlenhoz intézett *Epistula critica*járól (1877). Hilberg „régijó szokás szerint különféle írók különféle romlott (s néha nem romlott) helyeinek orvoslására” használta fel a jubileumi alkalmat; fáradozásainak eredményét Ábel mindazoknak figyelmébe ajánlja, „kiknek szellemdús és helyes philologiai módszerrel történő kutatások kellemes vagy hasznos olvasmányul szolgálnak”. Rövidesen

látni fogjuk e „régí jó szokás” felkarolását.

Az otthoni készülődés időszakáról különben annyit tudunk, amennyit Ábel Szilágyi Sándornak, az Egyetemi Könyvtár igazgatójának megírt: a hazatért Corvin-kódexek „belértékét” illető kutatásai révén „csaknem akarata ellenére” a Corvin-könyvtár történetének nyomozására jutott; elolvasott és kivonatolt mindent, mit Paul Faber óta Fischer Lajosig e tárgyról írtak, éppen ezért Szilágyi (a későbbi „Sándor bácsi”) segítségét is kéri „a Corvina történetéről készülő, minden egyes állításának forrását a lehető legnagyobb pontossággal felemlítő értekezésé-

hez”. Kiderül a levélből az is, hogy indulása előtt betegeskedett, — nem jó jel.

KÓDEXEK FÖLÖTT GÖRNYEDVE

1878. szeptember 25-én már Velen-
céből jelentkezik levelével Thew-
rewknél, miután Bécsben (roko-
nainál?) sem hiába vesztegelt.
A Marcianában — igazgatója „egy
jólelkű Schnupftobákoló öreg” —
humanista anyagot másol, XV. szá-
zadi („értéktelen”) Musaios- és
orphikus *Argonautika*-kéziratokat
kollacionál; Ring számára meg-
nézi a *Historia Apollonii Tyrii* kó-
dexet („nem ér semmit”); az itteni
egy-két Festus-kivonat is „*inter-
polatissimus, depravatissimus, pessi-
mus*”.

Közben értesül arról, hogy a Markó-utcai gimnáziumban Holub Mátyás tanszéke megüresedett. „Nagyságod természetesnek fogja találni,” — írja türelmetlenül és nem csekély öntudattal, — „hogy az olyan ember, mint én, ki már csaknem belenyugodott abba a gondolatba, hogy éveken át mint egyetemi magántanár fog házról-házra koldulgatva . . . valahogy el- tengeni, szeretné ezen alkalmat megragadni, hogy egy olyan állást szerezzen magának, mely, bár nem is felel meg egészen hajlamainak, még kevésbé pedig képességeinek, mégis gondtalan existenciát biztosít számára s alkalmat nyújt neki tanulmányait bővebb eszközökkel, meg-

újult erővel és kedvvel folytatni.” Trefort gyanított pártfogoltja — mellesleg Heinrich öccse — még nem végzett („de még csak nem is philologus”); keresse hát fel Thewrewk mielőbb Szász Károlyt és az illetékes miniszteri tanácsost: nincse már jelöltjük *in petto*; esetleg vegye igénybe „Heinrich t. úr segélyét” is, és sürgönyözze meg neki a fejleményeket. Ő szeretne persze Firenzébe és Nápolyba is eljutni, hiszen ott van mindkettejükre nézve („Nagyságodra nézve is”) a legfontosabb kéziratot anyag, — de ez inkább csak közvetett *captatio benevolentiae*, mert egyelőre Modena az útirány.

Innen köszöni meg október végén Thewrewknek „önfeláldozó készségét, mellyel érdekében a minisztériumnál eljár”. A padovai Paulus Diaconus „véghetetlen romlott”, de Modenából is csak két közömbös kéziratról számol be, miközben nagyritkán még szincerizál is mesterével („mily kellemes helyzetben lehet Nagyságod most, mikor naponként van alkalma hallani Heinrich lamentálását!”), vagy friss hazai híreit közli („Ringtől tudom, hogy Hómannak szándéka a pozsonyi egyetemhez concurrálni . . . , de Trefortnak nem szándéka a kolozsvári egyetemet díszeitől megfosztani”). De az EPhK 1879. évfolyamának élén megjelent Janus

Pannonius életéhez és műveihez c.
tanulmány keltezése („Modena,
1878. okt. 27.”) elárulja a szerzőt.

Október 31-én már Milánóban fagyoskodik. Az Ambrosianában bizony *freddissima stagione* a tél: ahol a főkönyvtárnok dideregve s kezeit dörzsölve rohangászik folyvást fel s alá. „Ha még legalább a kódexek érnének valamit!” — sóhajt fel Ábel, és csak egy Festus-kivonatot, meg egy Ringnek átnézett Apollonius-kéziratot említ. Pedig ezekben a napokban bukkant rá arra a XV. század elejéről való kódexre, amelyben Apollónios Rhodioson, a *Békaegérharcon*, a homérosi (és kallimachosi) himnuszokon, a Homéros-népkönyvön kívül az orphi-

kus *Argonautikát* és a kövek mági-
kus-gyógyító hatásáról szóló *Lithi-
kát* tanulmányozhatta. Az *Argonau-
tika* szövegállapota visszariasztotta;
annál buzgóbb hévvel kollacionál-
ta a csonkasága ellenére is rendkívül
becsesnek bizonyult *Lithika*-kéz-
iratot, és vizsgálódásainak ered-
ményeit két héten belül (nov. 13-i
keltezéssel), ékes humanista levél-
ben már közölte is mesterével, ille-
tőleg a nagyvilággal.

Ez az emlékezetes *Epistula ad
Aemilium Thewrewk de Ponor de codice
Ambrosiano Lithicorum, quae Orphei
nomine circumferuntur*, melynek ilyen
formába való öntésére nyilván a
nemrégiben olvasott *Epistula critica
ad Joh. Vahlenum* adta az ösztönzést,

a magyar klasszika-filológiában olyanféle, mint Bentleynek *ad Millium* (1691), vagy Champollionnak *à M. Dacier* írott levele (az egyiptomi hieroglif-jegyek megfejtéséről, 1822): egy csapásra ismertté tette szerzőjének nevét. Kisérőirata csupa izgatottság: nézzenek utána, nem előzte-e meg valaki; de ha már kollacionálták volna előtte, az sem baj, mert a nehezen olvasható kódex egybevetése akkor is „jó palaeographiai gyakorlat volt” — vigasztalja magát előre és fölöslegesen. A teljesítmény jellemző Ábelre, a válasz Thewrewkre: azonnal késznek mutatkozik az *Epistula* kiadatására. Az örömét alig titkoló ifjú rövide-

sen „borzadással hallja”, hogy művét ötszáz példányban akarják ki nyomatni, és január elején már kézhez is kapja a friss könyvecskét.

A készséges Thewrewkben a pedagógusi *erős* is dolgozott, de még inkább a hiúság. A pietastól túláradó — már többször idézett — emlékbeszéd híven visszhangozza nemcsak a „Thewrewk Emilben testvér” tanítványi gárda lelkendezését, hanem a „bizony egocentrikus kedély” öncsodálatát is. Az emlékbeszéd szerzője ezt a levelet mondja *Thewrewk* „első nagy sikerének, amelynek fénysugarai az egész tudós világra kiterjedtek”, és amely „világismertté tette az *alapító mester* hírnevét”. Az utókor a

tényeket nézi és a *tényekért* — Ábel pályájának hathatós egyengetéséért — hálás Thewrewknek.

Ha a Cameron-csodagépek korában ma is elcsodálkozunk az ósdi Franklin-nyomda fürgeségén, akkor a boszniai okkupáció évének postakézbesítőit se hagyjuk ki csodálatunkból: február 6-án már Ludwich köszönete is eljut Königsbergből Rómába, a február 19-i levél pedig arról tudósítja Thewrewköt, hogy a Jenaer Literaturzeitungban már meg is jelent „egy rövid ismertetés A. Ludwichtól- (kivel meglehetősen élénk levelezésben állok); ha ráér Nagyságod, elolvashatja, nem kell attól tartania hogy a tömjénfüst elkábítja majda

fejét”. (Ugyanebben a levélben Thewrewk egyéb ténykedésének eredményéről is értesülünk, amelyben Ábel úgy aposztrofálja magát, „mint Isten, Nagyságod és a minisztérium kegyéből lett államgymnasiumi tanár”. Pedig december végén még attól tartott, hogy Heinrich öccse fogja magát „valahogy bebugziroztatni” a Markóutcai állásba; kísérje hát szemmel Thewrewk az ügyet, és újévkor ne feledje emlékeztetni Kárffy Titusz miniszteri tanácsost!)

Ludwich recenziójának ismerői meggyőződhetnek arról, hogy az önirónia a nemzetközi tekintélynek örvendő königsbergi tudós fenntartás nélküli elismerését leplezi.

„Ritkán fordul elő manapság” — írja Ludwich —, „hogy egy csekély terjedelmű (23 lapos) írás egy antik műnek ennyi sikerült és nyilvánvaló javítását hozza.” Valóságos kincs; többet ér, mint akárhány konjiciáló szövegkritikus produkciója. Ismerteti a *Lithika* egyik sorában rejtőző — és „még G. Hermann éleslátása előtt is” rejtve maradt! — lacuna (hiányzó rész) pótlását, majd így folytatja: „Az egész *Levelet* ki kellene írnom, ha a gazdag anyagot ki akarnám meríteni.” Megdicséri a „derék filológiai képzettségű és józan ítéletű” szerzőt; további szerencsés *trouvaille*-okat kíván neki és az orphikus corpus mielőbbi — „új és korrektebb” —

kiadását reméli tőle. Ez valóban nem tömjénfüst, hanem olyan elismerés, amelytől gyengébb jellemű tehetség megszédült volna.

Ábel pedig megszállottan dolgozik tovább. Nem vehetjük tőle rossz néven, hogy volt egyetemi társának, a Tibullus-fordító Latkóczy Mihálynak a *Lithika* lefordítására irányuló szándékától nincs elragadtatva („jobb volna előbb a philologia alapelemeivel megismerkednie . . .”), közös tanáruknak pedig megírja, hogy „rég nem botránkozott meg annyira egy dolgozaton, mint Latkóczynak az *Epistuláról* szóló (EPhK)-ismertetésén”. Alig fejezi be az *Epistulát*, máris van miről beszámolnia: Janus

Pannonius kiadatlan elégiája, Thurzó Zsigmond levele Aldus Manutiushoz, Sambucus- és Dudith-levelek . . . (Sokkal részletesebben az 1878. november 23-án Csontos Jánoshoz írott levélben, de minderről: *tace!*) „Egy valóságos, nem csonka Paulus Diaconus-kódexre akadtam” — kezdi, aztán lejjebb adja: „De biz nincs benne köszönet!” Bresciában Janus Pannonius, Mantovában Pindaros-kéziratokat vizsgál, majd decemberben — „bundához és kalaphoz folyamodva” — a megépítése óta fűtetlen Laurenzianából küldi újabb jelentéseit a „szemétdombravaló” Festus Pauli-kódexről. Epikusainak kéziratait következetesen „érték-

telennek” minősíti, humanista szerzőktől viszont Janus Pannonius egy (!) kiadatlan során kívül „számos többé-kevésbé érdekes dolgot” másolt le, amit („ha a jóisten és Fraknói megsegíti”) ki szeretne adni, — „csak akadjon kiadójak”. Miközben a Laurenziana tisztviselői sorra dőlnek ki mellőle (1879. január 4-én „lelte ki a hideg a harmadik és utolsó könyvtárnokot”), és Ábel is tart tőle, hogy a „rendkívül kellemes és egészséges” termekben őt is előveszi a váltóláz, nemcsak állás- és ösztöndíj-gondjaival traktálja mesterét, hanem azt is megírja, hogy levéllel fordult K. Bursianhoz a Közlöny rendszeres ismertetésének ügyében. Tenni

kellene valamit, hogy külföldön ne
intézhessék el a honi filológiát a
szokásos refrénnel: „... scheint
nicht von Bedeutung zu sein;
übrigens versteht Ref. nicht ma-
gyarisch.” Szükség esetén ő maga
vállalná az egész Közlöny ismer-
tetésének munkáját. De azért — a
zsebében élesztgetve a hidegtől el-
gémberedett ujjait — már nagyon
várja Fraknóitól a római ajánló-
leveleket, hogy mielőbb az örök
városból „lamentálhasson a vég-
nélküli vexatiókról, melyekkel a
philologust Róma valamennyi
könyvtárában üldözik”.

1879. februárjában végre Rómá-
ból jelenti, hogy mi mindent nem
talált. Itt éri Ludwich dicsérete és a

Markó-utcai kinevezés híre, miközben hosszúra sikerült Corvina-értekezésének megkurtítását (saját szülőttein a „halálítélet” végrehajtását) próbálja elszabotálni. Jönnek a vexatiók: a karnevál miatt a vatikáni könyvtár egy álló hétig zárva maradt a *profanum vulgus* előtt, és csak Haynald bíboros közbenjárásával sikerül kiügyeskednie, hogy a szünetben is bejuthasson néhány órára. De a karnevál napján „még a könyvtár szolgálai is baccanalét csapnak”, így hát kívülreked. Pedig volna min görnyednie: majd belevakul a Codex Ursini kibetűzésébe (nem hiszi, hogy az Ambrosiana palimpsestus Plautusa rosszabb karban volna); Mommsen

utánanézési! Tud egyáltalán
korról?

Festus-kollációja sem „éppen nagyon pontos”, a Paulus-kódexek közül pedig sajnos „egyik sem ér semmit”.

Bursian nem méltatta feleletre ajánlkozását, de a Calvary-cég igen. Csakhogy közben meg már ő bánja, hogy belefogott a dologba: nem produkálunk mi annyit, hogy érdemes volna évenként beszámolnunk róla. Csak úgy közbevetőleg közli, hogy talált 850 kiadatlan Janus Pannonius-verset. A Vatikánban szokásos húsvéti szünet (16 nap!) elől Nápolyba menekül és húsvét másodnapján (április 14.) már onnan írja, hogy H. Keil Festus-kollációja (ama bizonyos Farnesianus-kódexről van szó!) az elképzelt-

hető leghanyagabb. Ha a többit is így hasonlította össze, akkor „maradt még ugyancsak elég böngészni való!” A rengeteg kódex és ősnymtatvány feldolgozása közben alig volt képes a G. Kinkel-féle epikus töredékekhez és Pindaros-scholionokhoz fűzött megjegyzéseit is összeállítani és Heinrichnek (EPhK 1879) megküldeni.

A Thewrewknek írott levelek ekkoriban tömve vannak a Festuskódexekre vonatkozó adalékokkal. A jelek szerint Thewrewk hajlott volna arra, hogy tanítványának külföldi ösztöndíját egy évvel meghosszabbíttassa, a pesti állás betöltését pedig függőben hagyassa. Abel „élénk hálaérzettel” fogadja a

tervet, de nem lelkesedik érte. „E nyáron még könnyű szerrel fogok annyi collatiót gyűjteni” — írja 1879. május 3-án —, „*hogyan lesz vagy tíz évig elég dolgom az illető auctorok feldolgozásával. Alig várom már az időt, hogy végre megszabaduljak a pusztá collationálástól és hozzáfoghassak a tulajdonképeni munkához.*” Ezt — ugyan hogy gondolta? — Olaszországban már csak „a könyvhiány és a kellő kedélyhangulat hiánya miatt” sem tehetné. Pesten van kivel közlekednie, kint pedig nyolc hónapja mint-ha „Einzelhaf”-ban (magánzárkában) ülne. Jövője is nyugtalanítja: nem érez ugyan különösebb hivatást, kedvet a tanári pályához, még-

is alig várja a révbejutást; irtózva gondol az esetleges házitanítószkodásra és kéri Thewrewköt, tudassa Szász Károllyal elhatározását, vagyis hogy európai körútja után még a nyáron hazatér. Egyelőre Pindaros-scholionjait szeretné tovább tanulmányozni, „ha a Vatikánba vezető utat el nem lepi a víz. A Pantheon már víz alatt van . . .”.

Még ugyanebben a hónapban nagy kavarodás támad az ösztöndíj körül. Amióta megírta szüleinek is, hogy nem óhajt még egy évet külföldön tölteni, nincs egy nyugodt órája. Egyre írogatnak, szemrehányásokkal halmozzák el: gondoljon egészségére, maradjon Olaszországban, erősítse a tüdejét. A sok

levélírásnak az lett a vége, hogy rávették fiukat, fogadja el a miniszter ajánlatát. Most a visszako­zás mellett sorakoztatja fel érveit: a nyugati könyvtárak végigböngé­zése után ősszel újabb szerzőket venne munkába Olaszországban, még pedig a görög grammatiku­so­kat, Grégorios Nazianzénosnak már úgyis megkezdett költemé­nyeit, Nonnost, Musaiost, Kollu­thost, Tryphiodórost. Izgatottan számol be máris egy *kitűnő* Quintus Smyrnaeus-kódexről — és egy újabb („értéktelen”) Paulus Festi­ről.

A Nápolyból (május 22-én) írott utolsó levélre június elején már egy párizsi következik. Ebben meg-

köszöni Thewrewk „kegyének” újabb jelét, — de mit? Azt-e, hogy mégis meghosszabbította az ösztöndíját, vagy hogy nem? Többé egy szót sem olvasunk a kintmaradásról: az angliaikutatóút (Canterbury, London, Oxford) után Leiden, Heidelberg, München érintésével július végén már Bécsből ír; innen Pöstyénbe megy, hogy szüleit meglátogassa, és örvendve jelzi tanárának, hogy „28-án délutáni 3 óra tájban végre-valahára megint egymás mellett fogunk ülhetni a fekete pamlagon”.

Ábel Jenő Rómában (1879. május 3.) úgy érezte, hogy „vagy tíz évig” megél az addig gyűjtött kéziratok anyagból. Sajnos, mind-

Össze tíz éve volt hátra, de az addigi gyűjtést ezután is megállás nélkül gyarapította. Csak egyetlen levelében (Oxford, 1879. június 22.) a görög epikusok párizsi kézíratairól, Kolluthosnak a franciáktól „Párizsban felejtett” modenai kódexéről, Nonnosról, Iohannes Gazaeus *Descriptio tabulae mundijáról*, Paulos Silentiariosról, Grégorios Nazianzénosról, további Pindaros-scholionokról és — persze — Paulus Festi-kről olvasunk. De Párizsban nemcsak Henri Omonttal találkozott össze („nagyon előzékeny és tanult fiatalember, ki előreláthatólag még sok szolgálattal fog mindkettőnknek tehetni”), hanem G. Loewétől is kapja a mad-

ridi Tryphiodóros- és Orpheus-specimeneket. Oxfordban „egy pár kiadatlan, bár kiadásra alig méltó görög nyelvtani értekezést” is lemásolt, Musaios-apparátusát is bővítette, a Pindaros-kódexeket illetőleg is néhány érdekes felfedezést tett, egyszóval „nem volt ott egészen hiába”. Ugyan mit szólna 1979-ben egy akadémikus principális, ha külföldön utazgató tanítványa meg- és előírná neki, hogy mi mindent készítsen elő számára az orphikus *Lithika* feldolgozásához? (A felsorolás végén: „Ennyi, azt tartom, egyelőre elég.”) Ponoru Thewrewk Emil dícséretére legyen mondva, a jelek szerint megrendelte mind. Ábel kedves közvetlenség-

gel közli mesterével azt is, hogy június 28-ig tartózkodik Oxfordban; válasza július 1-én legyen Leidenben *poste restante*; felteszi, hogy lesz mit írnia.

A FÁRADHATATLAN ÁBEL JENŐ

Kár, hogy a tanulmányút befejeztével a fekete pamlagon levelezés nélkül is mindent célirányosan és gyorsan megbeszélhettek. Így már csak alkalmilag odavetett sorokból értesülünk pl. arról, hogy 1879 szeptember elejére a *Lithika* első négyszáz verse kész. Maga a kiadás, melyben Ring Mihálynak is némi része lehetett (*Orphei Lithica, accedit Damigeron de lapidibus*), 1881-ben jelent meg Berlinben, az előszó 1879. október 1-én kelt. A kiadó ebben hasznosította a milanói felfedezést, de úgy, hogy még a Frak-

nói közvetítésével megkapott berni és a G. Loewétől átnézett madridi kódex olvasatait is beledolgozta. Ez a *Lithikának* azóta is mértékadó kiadása, melyben a bíráló legfeljebb a nem éppen gyakorlatias elrendezést és a kommentár felduzzasztását kifogásolta, mintegy Immanuel Bekker *taciturnitas*-át hiányolva.

Az előző év Velencéből keltezett termékei (*Szövegjavítások az Anthologia Latindhoz; Pannoniai verses feliratok*) is most látnak napvilágot a Közlönyben; ugyanitt olvassuk a *Homércentókról* szóló rövid tanulmányt, a párizsi tartózkodás emlékét, majd az 1880. évfolyamban több humanista tárgyú írást és a

Ludwichtól kapott megbízás többrendbéli valóra váltását (Nonnos, Hésiodos). A Celtes-féle Sodalitas Litteraria Danubiana emlékének szentelt alapvető tanulmányt (*Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság*), amelyben — Hege-dűs István szerint — írójának tudományos egyénisége a legpregnánssabb alakban domborodik ki, Thewrewk Emil 1880. január 5-én mutatta be az akadémián. Az értekezés ott veszi fel a fonalat, ahol a Mátyás-kori renaissance a nagy király halálával zátonyra jutott. Hamarosan a bécsi egyetem hatása kerekedik felül, mely után majd Wittenberg következik. Ábel mélyreható forrásbúvárlatának jellem-

zésére Hegedűs azt hozza fel, hogy a Társaság egyetlen tagjának, Balbi Jeromosnak életrajzához III jegyzetet csatol, amelyből nemcsak sok-sok könyvtár átvizsgálásának ténye derül ki, hanem a huszonkét éves ifjú kritikája is. E jegyzetek alapján minden egyes életrajz mögött egy egész irodalom tárul fel, és ugyanakkor ennek a humanista társaságnak a szellemi légköre is.

A Markó utcai fiatal tanár iskolai ténykedésének első, nyomtatásban megjelent dokumentuma *Trója történetének ismertetése* a gimnázium 1879/80-i értesítőjében. (Schliemann ásatásainak éveiben járunk!) Ezt a dolgozatot Kont Ignác úgy

méltatta, mint a „történeti formába burkolt” napmítoszok M. Müller-féle elméletének cáfolatát, magas, független, kritikus értekezést, mely „mint tiszta búzaszem válik ki (az iskolai értesítőkből észlelhető) sok polyva közt”.

Ezekre a hónapokra esik tudományos érdemeinek első hivatalos elismerése: a fiatal Ábel Jenőnek „a későbbkori görög eposz” tárgyköréből egyetemi magántanárrá történt képesítése is. A habilitációs eljárás céljaira szolgálhatott az a húsz tételből álló opusjegyzék, amely a keltezés hiánya miatt a Széchényi-könyvtárban a Thewrewk-levelezés végére van csapva: Thewrewk nyilván ennek alapján

szerkesztette meg a maga előterjesztését. Fő érdekessége az önértékelés, mint pl. az *Epistuldé*: „az orpheusi *Lithika* szövegére nézve korszakot alkotó”, vagy a Corvinkódexek feldolgozásáé: „Elsősorban szövegkritikai ismertetés, az egyes kódexek értékének meghatározása, mi mellett egyes latin aucto-
rok kézíratainak stemmája is helyre van igazítva, illetőleg először megkonstruálva.” Vagy: „A pannoniai feliratokat illetőleg kimutatja, hogy mely gyakran rontotta el Momm-
sen a feliratok szövegét azért, mert a későbbi latinságot . . . nem eléggé ismerte”, vagy a Kolluthos- és *Lithika*-kiadás „a szövegkritikára nézve nagy jelentőségűnek ígér-

kezik”. — Magántanári minőségében Ábel a homérosi himnuszokról, az ókori Homéros-filológiáról, Hésiodosról stb. adott elő.

Az, amit Ábel — még Olaszországba való indulása előtt — Szilágyi Sándornak írt („minden egyes állítás forrását a lehető legnagyobb pontossággal felemlítő értekezés”), nemcsak az imént ismertetett *Magyarországi humanistákra* áll. Csak bámulattal tudjuk regisztrálni ugyanebben az évben megjelent újabb kötetét: *Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon (Analecta ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia)*, humanizmus-kutatásunknak azóta is nélkülözhetetlen

standard work-jét, melyet a külföld is hálás elismeréssel fogadott. A nemzetközi kutatás egy évszázada jobbadára ebből meríti a magyarországi humanizmusra vonatkozó ismereteit, amióta Georg Voigt a *Wiederbelebung* második kiadását (1880) — „természetesen az *Adalékok* (és Ábel magánértésítéseinek) jóvoltából” — lényegesen, bár még „távrolról sem eléggé behatóan és korrekt formában” gazdagította.

Ugyancsak 1880-ban jelent meg Ábel Kolluthos-kiadása (*Colluthi Lycopolitani carmen de raptu Helenae*, az előszó kelte: 1880. március 1.) is, milánói, firenzei, római, nápolyi, párizsi és leideni kéziratok alapján; a modenai eredetű párizsi kézirat

olvasatainak egybevetésében H. Omont is segített. Ehhez a Ludwich szerint „nem a legélvezetesebb munkához” valóban ifjúi lelkesedés kellett. A Nonnos-utánzó „költő” keserves szüleményéről a legfrissebb görög irodalomtörténet szerzője (A. Lesky) akár le is mondana („wir müssten nicht einmal das haben”); érthető, hogy Ludwich ezt sem tartotta fent magának. Ábel a nem egészen 400 soros verselményhez tizenkét kézirat szövegváltozatainak egybevetése alapján hat nyomtatott ívnyi apparátust szerkesztett, — de ugyanilyen gondal halmozza a variánsokat akár scholion-kiadásaihoz, akár pl. *Beriszló Péter énekéhez* is. „Valóságos

erőpazarlást követett el e téren” — jegyzi meg emlékbeszédében Hegedűs István, majd meghatódot-
tan gondol a szemináriumi könyv-
tárba bekebelezett „roppant hal-
mazú jegyzeteire, melyek . . . mint-
ha csak kritikusi szenvedélyét jel-
képeznék”. Említi pl. a Köchly-féle
Nonnos-kiadásnak variánsoktól
tarka betétlapjait „egy tervbe vett
újabb kiadás számára”, amiből
annyi lett, hogy Nonnos — és a
Ludwichtól „átengedett” többi
obskurus szerző — még 40—50 év-
vel később is állandóan szerepelt
tanítványának, Vári Rezsőnek
egyetemi óráin.

Annak ellenére, hogy Ábel utó-
lag bevallja Thewrewknek: az ap-

parátus elkapkodott latinsága („*secutus a Lehrsio*”, „*recte interpretata a L.*” etc.) miatt „több éjjel nem aludt mérgében”, a kiadást a kritika (P. de Nolhac, Ludwich stb.) megint csak elismeréssel nyugtázta. Ludwich a hagyomány lelkiismeretes feltárását „előreláthatólag véglegesnek” tekinti, még ha a gondos kiadvány valóságos értéke „erősen viszonylagos” is. A „derék magyar tudós” teljesítménye lényeges előhaladást mutat, és a fiatalabb kutatókat további tanulmányokra serkentheti. Aggasztó viszont az, hogy amikor Ábel a friss könyvecskét 1880. augusztusában a sziléziai Görbersdorfból mesterének megküldi, egészségi állapotát csak „ki-

elégítőnek” jelzi: az orvosok azt mondják, hogy tüdejének semmi baja; rekedtsége valószínűleg gyógyíthatatlan, de aligha fordul rosszabbra; Görbersdorf helyett inkább Liptó megyébe, koritnicai ivókúrára kellett volna mennie. A görbersdorfi doktorok volnának a megmondhatóí, hogy miért *ezt* mondták a rájuk szoruló Ábelnek. Ő talán elhitte és pihenés helyett még a boroszlói könyvtárak anyagát is átnézte, majd sietett haza, hogy egy Thewrewknél „fekvő” kódexet gyorsan kollacionáljon.

Otthon azonban nemcsak Festusról és Ábel töméntelen anyagának folyamatos feldolgozásáról beszélgethettek, hanem állandó téma

volt Thewrewknek akkor éppen Ábel keze alatt bukducsoló fia is. Thewrewk „Pista” hozza-viszi a könyveket és az üzeneteket a Markó utca és az egyetem között. Az egyik (1881. áprilisi) levélben szó esik egy Heinrich-inspirálta *Napló*-cikkről, amely a harmadik klasszika-filológiai tanszék felállításának gondolatát pedzi, majd még ugyanabban a hónapban — a fiú „vizsgátlanságának” tudatásával egy füst alatt — jellegzetes Ábeliádát olvasunk: „Holnapután vannak az akadémiai választások. Nem volna oly szíves engem még aznap este tudósítani a választás eredményéről? (Hordár által.)” Mint Thewrewk 1882. március 29-én megismé-

telt ajánlásából kiderül, 1881-ben egy szavazat hiányzott a megkövetelt kétharmados szótöbbségből, így a huszonhárom éves Ábelnek az akadémiai levelező tagságra egy évet még várnia kellett. Heinrich akcióját pedig majd csak szintén második nekifutásra, 1883 nyarán koronázza siker: az óriás léptekkel haladó — vagy a halállal versenyt futó? — tanítványból akkor lesz egyetemi rendkívüli tanár.

✱

Ebben a versenyfutásban nincsen megállás. 1880 és 1883 közti munkássága szinte páratlanul áll a jelenkori filológia történetében: három esztendő alatt kilenc jelen-

tős művet tett le a magyar tudomány asztalára. 1880. június 18-i keltezéssel újabb kötet indult a nyomdába: Egyetemeink („melyeknek áldásos befolyását kutatni a művelődéstörténet legszebb feladatai közé tartozik”) története a középkorban. Ebben is bőségesen nyílt alkalom a Heinrichtől annyit ostromozott, tudományos színben tetszelgő legendák („mythologia”) szertefosztatására, ugyanakkor európai múltunk tényeinek feltárására, amelyeknek ismerete nélkül jövőnk is szegényebb. A görbersdorfi „pihenő” után pedig — október 1-re — elkészül Iohannes Gazaeus publikációja: Descriptio tabulae mundi et Anacrontea, vagyis az Anthologia

helyek magyarázatáról, újabb Janus Pannonius- stb. kéziratokról és az Adalékok állandó bővüléséről. Rendkívül tanulságos a György budai könyvtárusra és Simon Grynaeusra vonatkozó szűkös hagyomány későbbi „kicifrázásának” bizonyítása, valamint a tacitusi Annales-cím kérdésének paleográfiai felülvizsgálásához fűzött reflexiója a „szegény megvetett *codex-cultorok* és *másoló-bálványozók*” igazáról.

1881 nyarát megint csak Görbersdorfban töltötte. 1882 nyarán a tiroli Innichen-fürdőből (S. Candido) kéri Thewrewk tanácsait és utasításait pályázata ügyében. (Előzőleg Olaszországban, főleg Firenzében gyűjtött humanista tanul-

mányaihoz és a Pindaros-scholiokhoz további anyagot.) Tréfálkozva írja, hogy a munka — „a friss hóval fődött hegyek, Johannes Gazaesus és Pindarscholionok közt” — „lassan foly; az evés, kuglizás és sétálás nagyon sok időt vesz igénybe”. Születése napján (július 24-én) bejárja a regényes Ampezzo-völgyet és pár órát így megint olasz földön tölt.

Az EPhK ez évi kötetéből említést érdemel Bászeli Aurél filológus-életrajzainak (Bp., 1882.) kritikus ismertetése, kiváltképpen az angol tudomány reprezentatív nagyságának a Bászeliétől ugyancsak eltérő megítélése: miért próbálta a szerző „Bentleynek a Trinity College fel-

low-jai ellen követett alávaló, undorító eljárását” szépíteni? Érdekes, hogy kortársai nem a félig angol Ábel Jenőben, hanem Fináczy Ernőben látták az angol filológia hazai szószólóját. Annyi bizonyos, hogy rengeteg német, helyenkénti francia vagy olasz idézeteivel, floskulusaival szemben angol vonatkozásúra talán csak egyszer bukkanunk: Csontosinak még 1878 telén írt egy „újabb vetélytársról”, a Laurenziana alkönyvtárnokáról, akiből latinul próbált bizonyos részleteket kicsalogatni a Corvinkódexekről, az meg egyre csak „mosolygott, mint — angol közmondás szerint — a cheshire-i macska, mikor izzó téglára ültetik”.

Egyes állítások vitatásánál lényegesebb azonban Bászél egész felfogásának gúnyos elmarasztalása: „örök életre méltó nevetséges eszme” az, hogy magyar filológus ne adja fejét tudományos becsű, szakzerű munkára, foglalkozzék inkább a filológia népszerűsítésével és kompilációk gyártásával. Persze, — ironizál Ábel, — e bírálat szerzője (vagyis ő maga) a klasszika-filológiát kizárólag kritikai (azaz szövegkritikai) irányba akarná terelni és perhorreszkálja a népszerűsítést, holott valójában többször és melegen szólott Bászélék tudományos működésének *céljáról*. Nos: „a cél ki van tűzve, az út ki van jelölve, csak buzgó és önfeláldozó

munkásokra van szükségünk.”

A rejtélyes célzások mögött Thewrewk (és főleg Heinrich) vaskalapos ellenfelei képzeldők, akik — pl. Hunfalvy Pál — szerint a filológiát a németekre kellene hagynunk, „az az ő provinciájuk”. Úgy sem érjük őket utol; éppen ezért szorítkozzunk csak a klasszikusok fordítására. Erre Thewrewk ismételten megadta a választ: „Ha szavát fogadtuk volna (jeles tudósunknak), ma nem hogy philologiai tanulmányokat, de jó fordításokat se bírnánk felmutatni . . . Nem ismerhetjük el, hogy ez vagy az a tudomány ennek vagy annak a nemzetnek a kiváltsága . . .”

Ami pedig a „buzgó és önfeláldozó munkásokat” illeti, Ábel első sorban magára gondolhatott. Ha tetszik, lássunk szimbólumot abban, hogy néhány lappal hátrább ugyanő írta meg a harmincéves korában elhunyt Charles Graux (1852–82) nekrológját. Mintha a magamagáét előlegezte volna: „Rómában a vatikáni könyvtár előljáróitól megbízott a Palatina... katalógusának revíziójával, mely erőltetett munka alkalmasint életébe került.” „Végzetes találkozást” érzett ebben a véletlenben Hegedűs István is: „Elsiratta azt a tudóst, ki — mint ő, — éppúgy az európai könyvtárakban tölté élete javát.”

✱

Fentebb — a Corvin-kódexek belértékének sikeres meghatározásával kapcsolatban — említettük már Ponori Thewrewk Emilnek 1882 decemberében tartott elnöki megnyitóját. Ennek lényege az, hogy a magunk nyelvének és irodalmának tudományos kutatásához is a klasszika-filológia adja a kulcsot, már mint a módszert. Filológiai módszer és kritika nélkül el nem lehetünk. Ez nem holmi „vizketeges konjiciálás” megkövetelésében nyilvánul meg: „Ments isten, hogy a tanár konjektúra-gyártással foglalkodjék; csak tudja megbírálni a szigorú módszerrel készült munkák resultatumait.” Itt hozza fel például Arany János Aristophanés-

fordításából (amelyhez ő szerkesztett néhány jegyzetet, és amelynek első kötetéről az EPhK 1880. évfolyamában éppen Ábel Jenő írt: „Kimondhatatlan örömünkre szolgál, hogy az ókori vígjáték mestereinek nagyszerű alkotásait a messterrel egyenrangú költői tehetség vezette be irodalmunkba...”) a *Lovagok* 177. sorát, ahol *Chalkédón* értelmetlen volna; a görög szöveg-hagyomány és az antik földrajz ismerője tudja, hogy *Karchédón* (azaz Karthago) a helyes olvasat. Persze hiába a még oly alapos esztétikai és szövegkritika, ha nem helyén-és idejénvaló. Thewrewk ezzel a megjegyzésével annak a vitának adott hangot, amely az egyoldalú

szövegkritikusok és az „esztétikai
furfang” szálláscsinálói közt javá-
ban dúlt. Rövidesen a húsz éves
Némethy Géza is hallatja szavát a
kérdésben (Muretus humanista
„stilisztikai készültségét” idézvé
fel, mint aminek érvényesítése a
„philologiai kritika egyik lényeges
fogyatkozásának pótlására okvetet-
lenül szükséges” volna), majd —
más célzattal — Hegedűs István
tanszékre segítői 1891-ben.

✱

Voltak, akik Ábel Jenő „codex-
cultor”-i buzgalmát túlzásnak érez-
ték. Vári Rezső — mint hű tanít-
vány — megvédte mesterét: a ko-
rábbi apparátusokat új s mindig

értékes anyaggal gazdagította és a becses szövegváltozatok gyűjtésében „bámulatosan pontos és lelkiismeretes teljességre törekedett”. Ezért nem egyszer azt a szemrehányást kellett eltűrnie, hogy az „értéktelen kézirati variánsokkal” megnehezíti az áttekintést, „másrészt azonban nem panaszkodtak azok” (és Vári ezek közé tartozott), „kik egy kéziratot minden értékével és minden hibájával kívántak megismerni”. Ábel elveit és gyakorlatát legjobban talán *Zur Handschriftenkunde des Pindar c.* hatalmas tanulmányából (1882) ismerhetjük meg. Ezt Tycho Mommsen „halhatatlan érdemeinek” dicséretével (a Hóman-vita központjában álló

„kis” és „nagy Mommsen” méltatásával) kezdi. Mégis akadnak, akik az itt csodálható *embarras de richesse* miatt panaszkodnak, és Lehrs nyomán a variánsok tömegét csökkentenék, a szövegkonstituálás alapját egyszerűsíténék. Ő arra az eredményre jutott, hogy Mommsen számos kódexet csak névleg, vagy egyáltalán nem ismert. A Pindaros-scholionok új kiadásának előkészítő munkálatai során máris egy sereg javítással és pótlással járulhat hozzá a Mommsen-féle *apparatus criticus*hoz, és ezt jó lelkiismerettel teszi, mert 1864 (a „nagy Mommsen” megjelenése) óta — „hiába támadják Mommsent” — nem történt előrehaladás

a Pindaros-kéziratok értékelésében, Mommsen általában igenis helyesen állapította meg a kódexek használhatóságát.

A „régí” Pindaros-scholionok szorgos kiadása (*Scholια vetera in Pindari Nemea et Isthmia*) 1884-ben jelent meg Berlinben; az előszó azonban 1883. április 27-ről kelt. Tanulságos megint a kódexek felsorolása: a B-t (kétszer is) Rómában, a másik B-t Münchenben, D-t Firenzében, U-t Bécsben, V-t Párizsban (még 1879-ben) kollacionálta; az utóbbi kettőt 1881 folyamán itthon is; a D-t 1882-ben még egyszer Firenzében; a T és Z hasonlításában August Mau segítette. Ha *ma* megkérdezné valaki,

hogy érdemes volt-e ennyi munkát áldozni a Pindaros-scholionok szövegének tisztázására, volt-e haszna a sivár anyag (egyik bírálója szerint: „reichstes Material für eine Geschichte exegetischer Verirrungen”) átbúvárlásának a költő megértése szempontjából, akkor egy neves Horatius-kutatóra hivatkoznánk, aki — ugyanezekben az években — a Horatius-scholionokról mondott volna le szíves-örömet. (A. Elter: „Wäre dieses Unkraut doch lieber untergegangen!”) Horatius és Lucanus mai vizsgálói hivatkozhatnának egy nagyobb névre, Scaligerére is, aki meg — *Ennius pater* iránti lelkesültségében — az ezüstkori epikusokat dobta volna

A Kommentátor aul'tor?
A főszöveggel együtt el a bonum?
Esd: Pfeiffer

oda (mint Lesky Kolluthost):
„*Utinam hunc* (sc. Ennium) *habere-*
mus integrum et amissemus Luca-
num, Statium, Silium Italicum et —
tous ces garçons-là!” Hosszú szá-
zadok vagy éppen évezredek Ho-
méros-, Pindaros- stb. magyaráza-
tának rekvizitumait semmiképpen
sem minősíthetjük kiirtandó dud-
vának; ezek nélkül a magyarázók
nélkül nem jött volna létre iroda-
lomtudomány Alexandriában;
összegyűjtőiknek, rendezőiknek
köszönet jár. Az imént említett
bírálonak (M. Schmidt) csak abban
volt igaza, hogy a rengeteg idézet-
tel, különféle zárójelekkel és macs-
kakörmökkel telezsúfolt kötet ta-
gadhatatlanul nem kényelmes ol-

vasmány, és egy szemléltető példája is megszívlelendő: Ábelnek egyetlen sorhoz (Nem. XI. 114.) fűzött megjegyzései tíz teljes lapra terjednek; a lényeg talán csakugyan elért volna egy hasábon. A. B. Drachmann, a Pindaros-scholionok későbbi kiadója, aki elődje buzgólkodását 1910-ben is dicséretesnek mondta, a Scholia recentia (tehát a folytatás) hibáit pedig az Ábel-hagyaték gondozójának (azaz Némethy Gézának) róttá fel, a túlon túl sok modern konjektura halmozásától *deterritus exemplo Abelii* — az ábeli példától elijesztve — állott el. Egyébként a Corvinkódexek feldolgozásának idején még Ábel is azt az elvet vallotta,

? s' hogy vele kezdett
Kovi ?

hogy jobb kódexek olvasatainak
ismeretében nyugodtan mellőzzük
a rosszabbakéit, éppen az áttekint-
hetőség kedvéért, és ezért „nem
hitte, hogy használna a tudomány-
nak az, ki a Corvinának Cicero-
kódexeit végig kollacionálná”.

VERSENYFUTÁS A HALÁLLAL

Idéztük azt a bártfai levelet, amelyben Ábel (1883. júliusában) professzori kineveztetését Thewrewknek megköszönte: „Immár letezem a fegyvert...” Igen, így gondolná a lelkesedés lángjától nem égő ember, és így gondolta a hű tanítvány, Vári Rezső is: „Rendkívüli tanárrá való kineveztetése után megfeszített munkásságában kissé lankadt, hogy 1885–86-ban azután újból bámulatosan produktív működést fejtsen ki.” Valójában Ábel nem ismert, nem tűrt pihenést. Igaz, hogy Orphica-

kiadása 1885-ben, a homérosi himnuszoké pedig 1886-ban jelent meg, de mindkettőt hosszú évek rendszeres munkája előzte meg, és a bártfai Szent Egyed-templom könyvtárát feldolgozó művének (megjelent szintén 1885-ben) előszavát is érdemes idéznünk. *1883 nyarán* a templom restaurálásának elhúzódása miatt csak néhány nappal elutazása előtt férhetett hozzá a könyvekhez, de akkor is sok minden hátráltatta: „A bibliographiai eszközök teljes hiánya, a szomszéd Borbála-kápolnában dolgozó kőművesek éneke és dübörgése, végre az erős léghuzam a szűk, dohos és hideg helyiségben, hol szék vagy asztal híján a rosszul záró ablak pár-

kányára kellett emelgetnie a legújabb restaurálási munkálatok által éppen a könyvszekrény tetejébe vezetett esővíztől átázott régi foliánsokat.” Mint Kőrösi Csoma Sándor . . . Ez a „nyaralás” nem sokat lendíthetett rajta. A fürdőből Szilády Áronnak is újabb bártfai adatokat jelent, majd 1884 őszén *Bártfa város művelődési története köréből vett dolgozatai közül* — az *Adalékok folytatásául* — a könyvtártörténet elkészültét közli, egyben szeretné *Nicolaus de Mirabilibus kolozsvári theologus összes műveit kiadatni.* (Megjelent az *Irodalomtörténeti Emlékek* I. kötetében, 1885-ban, Fraknói Vilmos Andreas Pannonius-kiadásával együtt.)

Közben fáradhatatlanul dolgozik Orphica-kötetén és a homérosi himnuszokon. 1884 nyarán a Graz melletti Stainzból is orphikus töredékek kijegyzését kéri Thewrewktől, és úgy tervezi, hogy akadémiai székfoglalóját Orpheus *Theogoniá*-járól — „nem valami érdekes témáról” — fogja tartani, mert „ezzel lenne legkevesebb dolga”. Ugyanakkor Georg Curtius görög nyelv-tanát fordítja és Thewrewk támogatását kéri a mielőbbi jóváhagyás, illetőleg a mielőbbi honorárium kiszközléséhez. Nem nagyon válogatja meg kifejezéseit: „Még ugyanaz nap intézze el könyvem, amely nap bírálatra kikapja. Sok dolga úgysem lesz vele, és tíz sor-

ban alaposan referálhat róla . . .”
Néhány nap múlva kész recepttel
sürgeti Thewrewköt („a referádát
kb. így képzelem . . .”, — de más-
kor is ő írta össze Thewrewknek
„mindazt, ami mondanivaló”,
1887. március 31-én pedig így fi-
gyelmezteti mesterét: „Ma van
utolsó nap a tagajánlatok benyúj-
tására!”), majd egy héttel később
már köszönetet is mond a „mesés
gyorsaságért”. Ugyanakkor az
Orphicá-t korrigálja, a bártfai
könyvtár történetén is dolgozik,
himnusz-kiadványa „majdnem
kész”, és a Nogarola-unoka Appo-
nyi Sándor megbízásából vállalt
Isota Nogarola is a befejezéshez kö-
zeledik. (Végül is ennek bevezető

tanulmányából a humanista irónő életrajzát és írói működésének jellemzését olvasta fel székfoglaló előadásként 1885. május 5-én; maga a nagy mű — Isotae Nogarolae Veronensis opera — 1886-ban jelent meg.) „Ha még két kezem volna, akkor is alig győzném a sok munkát” — írja a stainzi nyaralásból 1884. augusztusában. A kiadó (Tempsky) is sürgeti; közben mindig újabb és újabb kéziratokhoz jut, úgyhogy a karácsonyi szünidő előtt „Festusra a legjobb akarat mellett sem ér rá”. Csak 1885. májusában, Budakeszire való kiköltözésük előtt kérdi majd meg Thewrewktől, hogy „nem szándékozik-e valami Festusra vonatkozót adni” útravalónak. Ez is-

méltódik 1886 nyarán is: a stájer-országi Aflenz, ez a „gyönyörű hely” jót tesz idegeinek, de most az egyszer kénytelen ragaszkodni a „*Festina lente!*” elvéhez. (Vigyázat: nagy *F*-fel és rövid *a*-val értendő!)

Ilyen hajszában látott napvilágot 1885-ben az *Orphica (Accedunt Procli hymni, hymni magici, hymnus in Isim etc.*; az előszó kelte: 1885. június, majd 1886-ban a *Homeri Hymni, epigrammata, Batrachomyomachia* (előszava: 1886. február 13.). És ekkor jönnek a bonyodalmak: a mértékadó nemzetközi tekintélyek majdnem olyan „*unsanft*” kritikával fogadják, mint a gyermekifjú annak idején Hómant. A hatás is majdnem

ugyanaz lett: a Ludwich-féle program jobbra abbamaradt, és majd csak az Ábel-tanítvány Vári Rezső munkásságában folydogál lappangva tovább.

Emlékszünk még az *Epistula* fenntartás nélküli dícséretére. Méltó elismerés hangzott ki Ludwich *Kolluthos*-recenziójából is. Az *Orphica* bírálata már a nyolcvan esztendeje *mintaképnek* tekintendő kiadás (Gottfried Hermann, 1805) dícséretével kezdődik. Jó kézbe került ugyan a folytatás: ami a kézirat hagyomány alapos és módszeres kiaknázását illeti, Ábel korábbi publikációi eleve garanciát ígértek; a tudomány hálás lehet az új kiadó fáradozásáért, bár a szö-

vegkritikai apparátus egyelőre várat magára; de legtöbb konjekturája merőben formális természetű, sok köztük a sikerületlen vagy legalábbis valószínűtlen, az androsi *Isis-himnusz* szövegének megbolygatása pedig szükségtelen, sőt zavaró. Otto Crusius bírálata ennél kedvezőbb, a későbbi kutatás (O. Gruppe, O. Kern, K. Ziegler, W. Quandt) viszont a szinte egyhangú elutasítás álláspontjára helyezkedett. Tény marad mégis, hogy a megfoghatatlanul gomolygó orphikus anyag első rendszerezése Ábel — és nem a „klasszikus” G. Hermann — érdeme. A *rudis indigestaque moles* alapos feltárásához még évtizedek szorgoskodása kellett, de Otto

Kern modern kiadása (Berlin, 1922, újabban 1963.) nem jöhetett volna létre Ábel előmunkálatai nélkül.

A nagy törést a homérosi himnuszok fogadtatása jelezte. Az a Ludwich, aki néhány évvel korábban a hozzá forduló Ábel egyik kutatási főirányát megszabta és anyagát — nem éppen az önzetlenség jegyében — kijelölte, az elsie-tettnek ítélt himnusz-kötetet irgalmatlanul elmarasztalta. Csak a szövegrevízió terén ismer el bizonyos előhaladást, különben — szorinte — az egész vállalkozás inkább visszaesést mutat. Ez alkalommal kutatói szerencséje is elmaradt Ábel mellől: új egybevetései alig hoztak valami hasznot. A *recensio* terén

Ábel „szinte szolgailag” követte a buzgón tanulmányozott elődöket (scholion-kiadásának bírálatában O. Schroeder „az újabbak teljesítményeinek csodálatraméltó körütekintéssel való összehordását” dicsérte!), saját kritikai próbálkozásai pedig „fölöttébb csekélyszámúak és bámulatosan jelentéktelenek” (erstaunlich belanglos). Inkább a szövegeket, semmint a szövegekről kellett volna olvasnia! Különösen elítéli a digamma-jelek ötletszerű alkalmazását és a hasonló divatos velleitásokat. (Vári Rezső rövidesen épp a homérosi himnuszok digammájáról fogja írni disszertációját.) „Akik nem úsznak az árral, persze sajnálkozással észlelik, hogy

az efféle halott és elhamarkodott formalizmus a szövegkritikai és -kiadói feladatoknak minden magasabb felfogását csírájában elfojtja és a tulajdonképpeni szellemi munkát egyre inkább a tisztára mechanikus mesterség mögé szorítja.”

Ezt tetézte Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff fölényeskedő recenziója a Deutsche Literaturzeitung hasábjain: az új kiadás, amelynek legfeljebb variáns-kiadásai használhatók (egyelőre), hamarosan a jól megérdemelt feledésbe fog merülni; a kiadó kevésbé volt tisztában munkájának jelentőségével; szövegjavításai alig többek a semminél (gehen über Quisquilien

kaum hinaus). Az *Orphica*-kiadás után Wilamowitz „sok mindenre fel volt készülve (war auf starke Dinge gefasst), de ez meghaladta várakozását” stb. És a zárómondat: „Ilyen kézre Orpheust még rá lehet bízni, de Homérosra büntetlenül nem szabad vetemednie.”

Amikor Ábel 1885. augusztus 28-án elvitte mesteréhez *Orphicá*ját (és a Curtius-nyelvtanhoz készült görög olvasókönyv fordítását), Thewrewk naplójában három szó őrzi a találkozás hangulatát: „Szegény idegességben szenved.” Pedig akkor még nem is tudott a kritikáról! A pesti visszhangot csak majd egy 1886. november 9-i levélből sejtjük: „Ha a fakultási ülésben”

— ahol Télyf nagylelkű lemondásának folyományáról, az Ábel előtt megnyílt professzorságról tárgyalnak — „valami jó barátom szóba hozná a két kedvezőtlen recenziót, . . . tessék csak megmondani, hogy megfeleltem nekik egy cikkemben, . . . és hogy mások . . . kedvezően, elismerőleg nyilatkoztak ugyanazon kiadásomról.”

Megfelelt, a lovagi torna szabályai szerint, de elképzelhetjük, milyen érzéssel hivatkozott pl. Ludwiche „egykori véleményére” (doch war auch L. einmal der Meinung . . .”), milyen sovány vigasz volt saját maga számára az, hogy L. A. Gemoll, a himnuszok legfrissebb kiadója, Ludwiche több

tucatnyi emendatio-javaslati közül csak egyetlen egyet iktatott szövegébe, és a bírálat súlyosságát kevésbé enyhítette az ironikus megjegyzés: „Persze vannak, kik egy kiadás értékét a kínált új konjektúrák száma szerint taksálják.” Wilamowitz junker gorombaságaira könnyebb volt válaszolni — ugyanabban a stílusban: tanulságosnak mondja a bírálatot, amennyiben jól mutatja „bizonyos modern recenzekek” alaposságát; az egész förmedvény „oly igazán wilamowitzi” (das ist so W.-scher Stil); „Wilamowitz úr csupasz valójában mutatkozott meg”, vagy a konkluzió: „Látnivaló, mennyit adhatunk a báró úr szavára.”

Nem sokat nyomott a latba Fináczy Ernő recenziója sem a homérosi Démétér-himnusszal foglalkozó előadásáról, amelyben főleg a szerző érték „alaposságát” hangoztatta, mint ahogy Hegedűs István későbbi emlékbeszédének idézésével is tartozunk az igazságnak. Majdani utóda is kiemeli „lelkiismeretes pontosságát”, de az eredményt (pl. a digammák feltüntetésének statisztikai arányszámait, szójegyzékeit stb.) — más szempontból, mint a németek — fogyatékosnak érzi: Ábel „ereje lehanyatlik, ha az irodalmi termékek szerzőjét akarja rekonstruálni”, mert nem kutatja a mű lelkét, és „adathalmaz

nem válik élő organizmussá a művészi ihlet fuvalma nélkül”.

Keserves lecke volt, de — azt kell mondanunk, — nem indokolatlan és nem is haszontalan. Az agyonhajszoltság előbb-utóbb csak erre vezethetett, a Ludwich-féle „königsbergi iskola” pedig inkább eleve is bár máshol talált volna elhasználatlan, fiatal erőkre. Ábel más téren is fényes sikerrel kamatoztatta volna tehetségét; legfeljebb a meddő témák búvárlására fecsérelt energiát sajnálhatjuk. De örüljünk az így is elért eredményeknek és még inkább annak, hogy Ludwich megbízásai nem kötötték le Ábel minden erejét. Amivel — annak idején ok nélkül — az *Epistula*

?
ilyen
fiteletet
ki word
majd
kor - rol

közrebocsátásakor vigasztalódott: a görög paleográfiában és szövegkritikában szerzett fenomenális tudása bőven gyümölcsözött egyéb tanulmányaiban.

✱

Nem sokkal az említett kari ülés után, amelyen a Berzeviczy Albert államtitkártól Thewrewknek felajánlott szemináriumi igazgatóság-ról és a melléje — rendes tanári minőségben — „segédül” kinevezendő Ábel 400 forintos többlet-illetményéről volt szó, 1886. december 26-án került volna sor a Budapesti Philologiai Társaság évi közgyűlésére, amely azonban Thewrewk betegsége miatt később-

re maradt. Az EPhK 1887. évfolyama a társasági ügyek után mindenesetre közölte Heinrich Gusztávnak az eredeti alkalomra alelnöki minőségében készített beszámolóját, illetőleg helyzetmegítélését, amelyből néhány mondat kiragadása helyénvalónak látszik. A reális alelnök nem szónokol, nem csapong, nem lelkendezik, hanem hiánylistát terjeszt elő. Az irodalomtörténet művelése terén még mindig ritka az önálló kutatás; „a források közvetlen kiaknázása kivételes eljárás”. Annál inkább dühög az „üres phrasis és az alaposabb képzettség nélkül szűkölködő fecsegő aesthetizálás”. Tisztelettel adózik Toldy Ferenc érdemeinek,

de az ő munkásságára már semmi-
ben sem szabad építeni. A 49 utár
„üres szólamok és esztelen szelle-
mességek” egy darabig indokoltak
lehettek, mert „akkor mindig az
egész nemzetre kellett tekintettel
lenni és hatni, hogy megóvjuk a
magyart az elcsüggedéstől, az el-
nemzetietlenedéstől”, de 1886-ban
ez már nem szempont: a társaság
nevében szereplő tudományt való-
ban tudományos alapokra kell he-
lyezni és tudományos szellemben
fejleszteni.

Mondanunk sem kell, hogy a
megrovás nem az alelnök kedvelt
tanítványának szólt, annál inkább a
ritka kivételnek juttatott elismerés.
Ez nyilvánult meg abban is, hogy

Ábel Jenőt a közgyűlés a Közlöny társszerkesztői tisztségébe — a két *hérós ktistés* mellé — emelte, vagyis a fiatal tudósnak Thewrewk mellett *kezdetről fogva* kifejtett buzgólkodását most már forma szerint is szentesítette.

A lesújtó külföldi kritika nem hatott ki a professzori kinevezésre; az egész kar egyhangúan pártolta (Kassai Gusztáv és Csengeri János ellenében). A Közlöny hasábjain sem érződik semmiféle elkedvetlenedés vagy letörés: keményen bírálja Csengeri *Homérosát* (habilitációs kérelmével kapcsolatban is megírja Thewrewknek, hogy pusztán jószívűségből nem lenne ildomos „olyan embert ajánlani a magán-

tanárságra, kinek írataiban még elektromos világítás mellett sem akadunk önálló tudományos gondolatra"); Pecz Vilmos görög tropus-kutatásait keresetlen szavakkal summázza: „eredménye művelődéstörténeti és költészeti szempontból annyi mint semmi”. Ugyanitt olvasható egy rövid ismertetés a homérosi himnuszok Gemoll-féle kiadásáról: Baumeisterhez (a régi kiadóhoz) képest haladást mutat, mégsem elégíti ki a jogos igényeket; kritikai apparátusa „szerfölött hiányos és Ábel kiadásából javítandó ki”. *A Corvina Iuvenalis-codexéről* írott tanulmányának jelentőségét szemléltesse az a tény, hogy Vári Rezső — húsz évvel később meg-

jelenendő *Encyclopaediájában* –
ezt választotta a paleográfiai kritika
módszerének mintapéldájául. Friss
kutatásainak eredményeit tükrözik
az 1887. évfolyam végén olvasható
ismertetések: újabb (bártfai, kés-
márki, kassai, lőcsei) adatok XV–
XVI. századi színügyünk történe-
téhez, továbbá a veronai Guarino
kézirataihoz; a felvidéki levéltárak-
ban nyomára bukkant addig ismer-
etlen *Luther-, Melanchthon- és L.*
Stöckel-leveleknek is; de még fon-
tosabb tulajdonképpen egyetemi
forrásgyakorlataiból kinőtt, az aka-
démiaán 1887 februárjában bemu-
tatott értekezése, az Ó- és középkori
Terentius-biographiák. A suetoniusi
eredetű – F. Ritschl-től már koráb-

ban közölt — antik életrajz apparátusát Ábel a milánói kéziratok kollacionálásának eredményeképpen jócskán bővítette, a későbbi életrajzokra vonatkozólag pedig becses megfigyeléseket tett. Így sikerült pl. filológiai érvekkel bizonyítania, hogy a Petrarcanak tulajdonított *vita* csakugyan Petrarcaé. Bizonyíték azonban az illető írásmű *szelleme* is: ez az életrajz az irodalmi kritika diadala, a középkori kitalálások kusza burjánzásából a suetoniusi váz kihámozása és jogaiba való visszaiktatása. A függelékben közölt életrajzok szövegének megállapításában (mint annak idején a nagy Mommsent helyesbítő epigrafikai tanulmányaiban) eltért

Ritschlól, amennyiben a kéziratok latinságát elvből nem tette „választékosabbá” szükségtelen konjekturákkal. Ő maga ezt tekintette a középkori Terentius-életrajzok „első, illetőleg első kritikai” kiadásának, míg a Suetonius-félét 1884-ben „elégge jól kiadta Dziatzko” is, — mint a Gyulai Pálhoz intézett kísérőlevélben írja, az értekezés öt íve miatt kissé tartva „őméltóságának a philologusok fenébbeszédűsége fölött méltó haragjától”. Ha pedig Gyulai az ő borgiz *Függelékét* nem 15, hanem 30 forinttal díjazná ívenként, — mint Thewrewk Emil csupa kipontozással „spékelt” *Festusát*, — köszönettel venné.

Nem kevésbé tanulságos az EPhK 1888. évfolyamának anyaga sem. Kellő pietasszal ismerteti Télyf ujhellén tallózásait, elvégre ritkán szoktak önként félreállni csak azért, hogy egy tehetséges — és négy gyermekes — fiatal kolléga katedrához jusson. Egy apró cikkben Dévai Bíró Mátyás halálának évét tisztázza egy Melanchthonhoz írott Stöckel-levél alapján, egy másikban — az *Isota Nogarola*-kiadás friss kiegészítéséül — Pietro Bembo *Il Sarca* c. költeményének, a Sarca folyó és a Garda-tó közti nász leírásának négy nimfájában a négy Nogarola-nővért fedezi fel, Apponyi Sándor olasz őseit. Tulajdonképpen saját munkájának eredmé-

nyét üdvözli szerencsétlen barátjának és hajdani mentorának, Ring Mihálynak nehezen tető alá hozott *Historia Apollonii*-kiadásában. Az alapos recenzió azért fontos, mert a szükségképpen elnagyolt mű létrejöttenek körülményeire némi fényt derít. A Nemzeti Múzeum Apollonius-kéziratának feldolgozása után Ring Pozsonyban is fáradhatatlanul dolgozott tovább, ameddig és ahogyan tudott (megh. 1888. októberében); Ábel az olaszországi és angliai kéziratokat ismertette meg vele, a legfontosabb (párizsi) kódexből pedig — az ő közbenjárására — H. Omont készített neki „mutatványokat”. Betegsége megakadályozta abban,

hogy nagyszabású tervét, a teljes anyagra alapozott Apolloniuskiadást megvalósítsa, műve azonban így, töredékes formájában is megbecsülésünkre tarthat számot.

Maga Ábel egy kisebb cikk erejéig (Az orpheusi astronomiához) még az Orphica témakörére is vizs zatér és a vonatkozó szövegek korát Plutarchos De placitis philosophorum c. értekezése előttre teszi, közben Lobeck pontatlanságait is több helyen kiigazítja. Bejelenti, hogy az óriási anyag nagyobb mű írására késztetné, ez azonban — elfoglaltságai miatt — alighanem évekig fog húzódni. De Ábel életművének ismertetésébe kíváncsozik

Vári Rezsőnek Ábel út- és példamutatása nyomán írott fontos *Matthaeus Fortunatus*-tanulmánya is mind kész eredményei (legjelentősebb XVI. századi filológusunk ma is becses szövegkritikusi ténykedésének bemutatása), mind a szövegkritika diszciplinájának ifjonti apológiája miatt. „Most egyoldalúsággal vádoljuk azt a tudóst, kinek minden tevékenysége coniecturák, emendatiók faragására, különféle lectiók kiválogatására szorítkozik”, — említi méltatlankodva (hiszen mesterét és még inkább magát érzi találva), és az Erasmustól is elismert (csak éppen lehetőleg elhallgatott) magyar humanista érdemeinek tudatosításával a XIX. század végé-

Ismerete
öt
kor?

nek hazai tudományművelését szeretné előmozdítani.

✱

Közben Ábel 1887 nyarán Lublófürdőn próbált erősödni, de onnan is átjárt Késmárkra, majd hazafelé jövet, Szilágyi Sándor társaságában Jászóvárra is ellátogatott „a fehér papokhoz” — nyilván nem az ottani cigány kézirat ügyében, amelynek EPhK-közlése örvén a cigánytudósnak megtett id. József főherceget a Társaság tiszteleti tagjává lehetett választani. Thewrewk ekkortájt kerül közelebbi kapcsolatba „főhercegével” és 1887. augusztus 31-én, szerdán, ezt jegyzi be naplójába: „Életemnek ama ne-

vezetes napja, melyen fenséges urammal először voltam szemben”, majd a több lapra terjedő élménybeszámolót elérzékenyült kérdéssel fejezi be: „Lehet-e ezt a főherceget nem szeretni?” (K. E. Georges 1896. januári elparentálásából kiderül, hogy a cigány-szakértő főherceg iránti elragadtatásában nemcsak a derék német szó-társzerkesztő, hanem a lelkenedezését külföldi kollégáival megosztó Thewrewk is legszívesebben kezét csókolt volna öfenségének.)

A Thewrewk-irományokból olyan apró emberi mozzanatokról is értesülünk, mint például a szeminárium könyvtár rendezésével kapcsolatban az ifjúsági könyvtáros pó-

muljárásáról: Weiss-Vári Rezső nagyon kikapott Thewrewktől, pedig csak Ábel utasításait hajtotta végre. („Puffer volt két lokomotív között; meg is püfölték érte.”) Ábel kéri principálisát, éreztesse szegény fiúval, hogy visszafogadta kegyébe, ugyanakkor részletesen kifejti a *maga* könyvtárrendezési elgondolásait, és nem vitás, hogy ezeket keresztül is vitte.

Az 1888. április 25-i levélben szereplő Ábel-„kiadás”, amelyről bizonyos adatokat küld Thewrewknek felhasználásra, az 1886 óta húzódó („újabb”) Pindaros-scholiókra vonatkozik, amelynek közrebocsátása előtt a „Schwindler Calvary-firma” még 1884 végén visz-

szakozott, és amelynek akadémiai átvállalásáért — akárcsak a negyven ívre duzzadó Festusért — Hunfalvy Pál sem lelkesedett. (Ez lesz az a kötet, amelynek levonatait még utolsó napjaiban is korrigál-gatja, de amely már csak *opus pos-tuumum*-ként, Némethy Géza „gon-dozásában” fog megjelenni 1890-ben.)

1888. júniusában Ábel Jenő is tagja volt annak a küldöttségnek, amely a hatszázéves bolognai egyetem jubileumi ünnepségeire utazott ki. Itt persze nemcsak neves kül-földi tudósokkal (H. Schuhhardt, R. C. Jebb, G. Meyer) kötött ismeretséget, hanem Verona és Firenze könyvtáraiban is kutatott, és

humanista bűvárlatai során egyebek között két újabb Corvin-kódexet-fedezett fel: a volterrai Guarnacci-könyvtárban Marliani milánói szenátor Epithalamiumát, amely Corvin János és Bianca Sforza eljegyzése alkalmából 1487. november 25-én hangzott el, és amelyet a szónok 1488 első napján kelt levelével Mátyásnak ajánlott, a pisai levéltárban pedig a humanista Domizio Calderininek ókori latin költőkhöz szerkesztett kommentárjait. Nyári pihenőjét az alsó-ausztriai Reichenauban, kutatótársánál és jóbarátjánál, a bécsi K. Schraufnál töltötte, utána — Vári Rezső szerint „hátsó agybántalmái miatt” — 1889. januárjában

féléves szabadságra vonult, ez alkalommal családotól, Rómába, persze megint csak nem üdülni, hanem — Fraknói Vilmossal karöltve — a Vatikán kincsei közt magyar vonatkozású dokumentumokat bányászni.

A fűtetlen, vagy csak holmi „transportabilis kályhával” 12 fokra felmelegíthető római szobák biztosan nem járultak hozzá gyenge tüdejének gyógyulásához. Mégis lótfut, egyebek közt Thewrewk *Festus*-kiadásának előbbrevitele érdekében. Chr. Hülsennel folytatott megbeszéléseinek eredményeiről, mint pl. Angelo Poliziano vatikáni *Festus-aprographon*-járól és ennek Mommsen által történt fel-

használásáról nemcsak beszámol Thewrewknek, hanem azonnal utána is ered, és máris hasonlítja a nehezen olvasható másolatot, áprilisban pedig Nápolyban folytatja a kutatást és előkészíti a codex Farnesianus lefényképeztetését. Innen (1889. április 28-án) írott levele Festus modern hagyománytörténete szempontjából is izgalmas olvasmány: „Hülsennek megvan a Müller-féle Festus azon példánya, melyre Keil feljegyezte a Farnesianus eltéréseit (eléggé hanyagul . . .). E példány Mommsen birtokába került, de az ismeretes tűzvész alkalmából köröskörül összeégett. Szegény Festusnak mennyi baja volt a tűzzel! . . .”

Egészen más hangnemben fogantak a Csontos Jánoshoz írott baráti levelek. „A gasztronómián kezdem, mert tudom, hogy ez még a Vámbéry által felfedezendő Corvináknál is jobban érdekel...” (Célzás a régóta tervezett és ekkoriban lassan a megvalósulás stádiumába jutó konstantinápolyi expedícióra, amely — néhány hónap múlva — végzetesnek fog bizonyulni Ábelre nézve.) „Végigkóstoltuk tehát az olasz és francia konyhát, étkeztünk kocsmában és küldettünk magunknak haza ételeket a híres melegítő pléhkályhákban, és aztán egyhangúlag elhatároztuk, hogy otthon főzetünk. Feleségem azt állítja, hogy hiába,

Magyarországon kívül nemcsak töltött káposzta nincs, hanem még tisztességes leves, hús és tészta sem; arra pedig, hogy napjában három porció beafsteakból, sajtból és gyümölcsből éljenek (mint én tettem mindig Olaszországban), nem bírták rászánni magukat az enyéim.” Ha a Via Farini tájékaról hegyenvölgyön (az Esquilinuson, Viminálnison, Quirinalison, Pinción) át egy órányi úton elvergődik a Vatikánba, ott is „elégé jól érzi magát az ember, ha prémes bundája és bélelt keztyűje van”. Közben szidja a drágaságot, amely miatt mindenki Francesco Crispi bel- és külpolitikáját és a hármasszövetséget átkozza („Üssön belé az isten-

nyila!"), majd inkább humorizál:
„Valami gazdag középafrikai rab-
szolgakereskedőnek Róma télen
nagyon ajánlható *Sommerfrische*-
nek; keresztény ember tavasz előtt
ne tegye be ide a lábát, és ha már
jön, lássa el jól magát pénzzel.”
Ily sanyaró körülmények közt
egyedüli menedéke a Magyar
Könyvszemle, amelynek gavallér
szerkesztőitől bizvást anyagi fel-
lendülését reméli.

Amikor Fraknói Vilmos 1890-
ben, az Irodalomtörténeti Emlékek II.
kötetének előszavában, Ábelnek
fáradhatatlan buzgósággal gyűj-
tött anyagát nemsokára útjára bo-
csátja, már csak az ifjú tudós emlé-
kének fog a kegyelet koszorújával

áldozni, „annál őszintébb fájdalommal, mert tudományos munkásságuk rokon feladatainak megoldásában gyakran nyújtottak egymásnak segítő kezet, és éppen az ő élete utolsó esztendejében, . . . a Vatikán levéltáraiban és a Serail csarnokai-
ban együtt fáradoztak a nemzeti múlt felderítésén”.

A VÉG — ÉS AMI AZUTÁN
(NEM) TÖRTÉNT

„Midőn 1889. június végén vissza-
jött, jobb színben volt, mint vala-
ha” — állapította meg a hű tanít-
vány. De az a bőséges anyag, amely-
lyel Rómából hazatért, nem volt
elég: mielőbb fel akarta dolgozni
a hazai iskoláztatás történetét is,
hogy világosan lássa a viszonyt a
szép humanista szóvirágok és az
itthoni valóság között. Alig fújta
ki magát, máris a felvidéki levél-
tárak átkutatására indult. A kör-
möcbányai városi levéltárban meg-
hílt és július végén betegen jött
vissza. Az idült tüdőgyulladást

(vagyis a fellobbant tuberkulotikus folyamatot) már a stájerországi (gleichenbergi) gyógykezeltetés sem tudta orvosolni.

Jó volna tudnunk, mit szolt mindehhez Ponori Thewrewk Emil, de naplója 1889. január végétől augusztusig üresen maradt: Rudolf trónörökös mayerlingi tragédiájának hullámverése és Thewrewk ekkori idegösszeroppanása valahogy éppen egybeesik. Az első bejegyzés (augusztus 30.) ennyit mond: „Nálam volt Pecz. Ábel annyira beteg, hogy e félévben sem lesz képes előadásait megtartani.” Thewrewk ezekben a napokban írta meg a *Festus*-kiadás előszavát, amelyben az Akadémia

támogatásának köteles nyugtázása után elsőnek Ábel Jenőt — „hajdani tanítványát, majd kartársát és barátját” — említi, amiért a Farne-sianus-kódexet és az elveszett ívek vatikáni másolatait egybevetette, „*et memoriam textus Festini stabilendam summa cura suscepit*” — ami latinul fölöttébb szépen hangzik, csak éppen nem sokat mond. Annyit biztosan nem, amennyit a Festus-kiadás gondjaiból és eredményeiből Ábelnek kell tulajdonítanunk.

Szeptember 16-án, a *Veni sancte*-t követő napon látja viszont a Gleichenbergből hazatámolygó Ábelt: „Rossz bőrben van, de azért mégis indul Konstantinápolyba. Nálunk

rossz időjárás lévén, magam is jó-
nak látom, hogy most menjen, mi-
kor ott jobban érezheti magát,
mint itt... Szívére kötöttem, hogy
csak a legszükségesebb dologra
szorítkozzék. Egészsége legyen az
első gondja.” Az a görög olvasó-
könyv, melynek Ábel-féle magyar
változatáról szóló bírálatát szept-
ember végén a Közoktatási Ta-
nács számára megírja, már csak
Pozder Károly, majd Vajda Ká-
roly „rendezésében” fog megjelen-
ni... Október elején megszületik
az oly régóta ígért Festus; folyik
Némethy Géza habilitációs eljárá-
sa; az ösztöndíjas Vári Rezső Ra-
vennából jelentkezik, és aznap
(október 18.), amikor Thewrewk

tulajdon fiának „reménytelen” állapotát bejegyzi, Ábel halálos betegen érkezik haza Konstantinápolyból. Ezután a napló december 16-ig ismét megszakad; az utolsó hónapok krónikájáért másokhoz kell folyamodnunk.

Csontos János az a krónikás, aki megemlékezésében (Magyar Könyvszemle 1889.) részletesen ismerteti barátja végső vergődését. 1889 nyarán tudományos életünket az 1862 (Kubinyi Ágoston, Henszlmann Imre és Ipolyi Arnold első expedíciója) óta várt konstantinápolyi „felfedezőút” foglalkoztatta. Az, amire Toldy Ferenc és Rómer Flóris hiába vágyott, Vámbery Ármin közbenjárására most

megvalósulhatott. Az Eszki Szeráj kincseiről terjengő híresztelések érthetőleg lelkesítették mindazokat, akik nemzeti múltunk — és az egyetemes kultúra — feltárásán fáradoztak. Hátha mégis feltámadnak azok az elveszettnek hitt görög klasszikusok, akiknek Konstantinápolyban rejtőző kéziratairól évszázadok óta annyit képzelődtek! Ábelt ez a remény éltette, ezért volt neki fontosabb a konstantinápolyi út, mint az egészsége. Az augusztus 22-i előkészítő tárgyalás jegyzőkönyvét betegágyában is lelkes érdeklődéssel hallgatta és kijelentette, hogy szeptember 19-én ő is indul Konstantinápolyba; Gleichenbergben három hét alatt meg *kell* gyó-

gyulnia. Szeptember 15-én — még soványabban, még sápadtabban — meg is jelent a megbeszélrt értekezleten, majd útra is kelt, és 19-én az egész bizottság (Fraknoi Vilmos, Thaly Kálmán, Vámbéry Ármin, Ábel és Csontos) megérkezett Konstantinápolyba. A kincstárnak a Bosporusra néző egyik szobájában három héten át folyt a kódexek vizsgálata. 27-én még Ábel is a szultán tizenkét-evezős gályájáról csodálta az ázsiai parton emelkedő császári palotát, majd október 1-én egy másik könyvtári helyiségben folytatta a J. Blasstól ismertetett görög kódexek kollacionálását. Itt lett rosszul 2-án, úgyhogy néhány napig ágyban kellett maradnia, de

csak dolgozni akart és dolgozott is október 12-ig. (Itteni jegyzeteinek záradékát ma sem tudjuk meghatódás nélkül olvasni: „Elég volt!”) Ezután engedélyezett magának egy csekély pihenőt, hogy az orvosok tanácsára Athénba mehessen tartós üdülésre. Láza azonban felugrott, úgyhogy 14-én nem Athénba indult, hanem Thaly Kálmán baráti társaságában haza.

Itthon öt heti súlyos betegség után annyira összeszedte magát, hogy ágyban fekvé folytatta félbeszakadt munkáit: a magyarországi humanizmus történetére vonatkozó újabb adalékok és az *Irodalomtörténeti Emlékek* kiadásának előkészítését, valamint a *Pindaros-*

scholionok sajtó alatt levő kötetének korrigálását. November vége felé, sőt még december első napjaiban is biztató hírek keringtek egészségi állapota felől: dolgozott, érdeklődött, levelezett.

Utolsó napjainak írásos dokumentumai híven tükrözik akaraterejét, de a sztoikus nyugalom — vagy irónia — álarca mögött rejlő aggodalmait is. November 25-én ceruzával (tehát ágyból) írott levélben kérdi Szilády Árontól, hogy mennyi tiszteletdíj jár még a jeni magyar diákok jegyzékét összeállító Mocos Gyulának, és mennyi neki, mint a *Magyarországi tanulók külföldön* címmel ekkor induló kiadványsorozat szerkesztőjének;

mennyit kapott eddig (azaz mennyi járna még) a Pindaros-scholionokért? Ki tudja, meddig fog még feküdni, az *adatokra* pedig szüksége volna. Ugyanezt sürgeti december 2-i levelében; reméli, hogy Schrauf barátjának hasonló műve (bécsi diákjaink jegyzéke) 1890 végéig elkészül; „*Sylvester* is meg fog születni 90-ben. Az Irodalomtörténeti Emlékek II. kötetéből (Olaszországi XV. századi íróknak Mátyást dicsőítő művei, melynek bevezetésében Fraknói már csak elsirathatta vatikáni és konstantinápolyi munkatársát) 24 ív van kisedve. Kézirat van elég, csak egészség legyen. Ha persze — ami valószínű, — egész télen feküdnöm kell, a munka lassan fog

haladni.” Utolsó (december 6-i) levelével együtt küldi Sziládynak a Mokos-jegyzékhez írott bevezető tanulmányát: „Méltóztassék kegyesen áttekinteni . . . és egyenesen a nyomdába visszaküldeni, hogy a munka le ne késsen a karácsonyi vásárról. Az Akadémia kitűnő Geschäftet fog vele csinálni.”

Aki halálos beteg kezével írott sorokat már látott, tudja, hogy az írásnak is van *facies Hippocratica*-ja. Ezt mutatja duktusában a Csontosinak (november 29-én) szánt feljegyzés, amelyben fiatal rokonát, Maurer Mihály tanárjelöltet ajánlja jóindulatába, hogy „a tudósok termében dolgozgasson *számára*”. Egy csomó szívességre kéri (ezekre

hivatkozik Csontos a megemlékezésében), pl. „a nyomda már csak úgy lesi” Diomede Caraffa De institutione vivendi c. munkájának ígért másolatát. Állapotáról a végén jegyzi meg, hogy „alig észrevehetően javul”. Csak majd a halála előtti napon, december 12-én írja meg Schrauf barátjának a már úgyszem leplezhető valóságot: „Mir geht es miserabel.” De 9-én még utasításokkal látta el Firenzében szorgoskodó tanítványát, Vári Rezsőt. Ez a levélrészlet az Ábeltől megkezdett, de már csak Váritól befejezett Scholia vetera in Nicandri Alexipharmaca-kiadás (1891) latin előszavába iktatva maradt fent: „A Nikandros Alexipharmacáéhoz

való scholionokat illetőleg legyen szíves a cod. Riccard. Gr. 56-ot a Keil-féle kiadással, melyet még ma megküldök, conferálni, de csak p. 81,1-től kezdve; elejét már collationáltam. Lesz vagy kétnapi munka. Cod. Laur. XCI. sup. 10. fol. 147-ről tessék leírni azt a pár Nikandros-scholiont. Fol. 162-vel kezdődik az *Alexipharmaca* rövid glossákkal és scholionokkal. Ezekből mutatványokat kérek.”

Így érte a halál 1889. december 13-án, kora hajnalban.

A szomorú hírt Ponori Thewrewk Emil később jegyezte be naplójába. A hitelesség kedvéért szó

szerint idézzük: „Heinrich (mint a bölcsészkar dékánja) mindjárt felszólított, hogy a kar nevében én szóljak a temetésnél. A temetés dec. 15. du. 3 órakor volt. Rövid búcsúztatómat sírva írtam. A közönséget mélyen megindítottam vele, amint azt a hírlapokból s a sok gratulációból utóbb megtudtam. Tief empfundener Nachruf-nak mondja beszédemet a *Pester Lloyd*, ergreifende Rede-nak a *Neues Pester Journal*, megható beszédnek a magyar hírlapok. Pauer [Imre] collegám megvallotta, hogy sírt, mikor hallotta. Pauler [Gyula, Ákos apja] rég nem hallott ilyen megható szép beszédet.” Egy évvel később, mikor Vári Rezső *Ábel-*

nekrológja a Calvary-féle *Jahrbücher*-ben is megjelen^t, Thewrewk majd ennyit érez megörökítendőnek: „Az is meg van benne említve, hogy én vagyok Magyarországon a classica philologia megalapítója.”

A „megragadó beszéd” teljes terjedelmében olvasható az EPhK 1890. évfolyamában, mint a Philológiai Társaság 1890. január 26-i közgyűlésének elnöki megnyitójában (és majd elnöki beszédeinek gyűjteményében, 1897.) megismételt produkció. Thewrewk ekkor parentálta el „két kiváló tagtársát”, a berlini Wilhelm Schottot nyolc lapon át, majd Ábel Jenőt nem egészen egyen. Lehet, hogy az időközben eltelt kilencven év okozza,

de a mai olvasó kevés meghatódottságot, még kevesebb „őszinte érzést” talál a beszédben. Ha a gyászoló felek meghatódtak, akkor a döbbenetesen fonák való hatott rájuk, hogy mester búcsúztatta a tanítványt. Igaznak azt érezhették, ami azóta is igaznak bizonyult: Ábel élete a tudomány nagyságához képest valóban rövidre szabott; egyetemi, akadémiai, társasági működése mégis „fényes” — tartós, kiirthatatlan — nyomokat hagyott maga után. Az pedig, amivel Thewrewk sietősen napirendre tért „legjelesebb tanítványának, kitűnő kartársának és felejthetetlen barátjának” eltávozása fölött, az emberi közöny — sajnos, nem ritka

— példája: „Majd mikor gyászunk enyhül, s alkalmunk lesz kéziratban hátrahagyott munkáit is mind megismerni s az életére vonatkozó adatokat pontosan összegyűjteni, ügyekeznünk fogunk életét és működését tudományos szakirodalmunk története számára mentől teljesebben megírni.” Ez az „ügyekvés” valahogy elmaradt; a hazai tudomány tartozását Hegedűs István későbbi emlékbeszédével a századforduló táján sem érezhették elintézettnak.

Némileg menti a helyzetet, hogy a kurta elnöki búcsú után bővebben és emberibben szólt róla az, akitől közeli ismerői alig várhattak volna ennyi melegséget. Pecz Vilmos, a

Társaság titkára és e minőségében Ábel utóda, az egyetemen jó darabig helyettesítője, tárgyilagos és rokonszenves képet vázolt az elhunyról, egyebek közt megállapítván, hogy „egyénisége a ridegséggel volt határos, de az érdes burrok alatt egyenes jellem és jó szív rejtőzött”. Még itt is előbukkan az a szó, amellyel egyszer Thewrewk — Csengeri János magántanárságának visszavetésekor, naplójának titkai között (1886. november) — Ábelt jellemezte: „Nagyon rideg, hideg ember.” Ennek a vélekedésnek csakúgy, mint a révbe juttatott, majd érzéketlenül eltemetett Ábelhez fűződő kapcsolatoknak magyarázata lélektani, de talán

nem megfejthetetlen rejtély. Nyitját a tanítvány tehetségének egy darabig a tanárt is vonzó, serkentő, majd egyre inkább terhes, taszító, elhatárolódásra készítő rendkívüli-ségében, közelebbről a *Festus*-kiadás munkálatainak összekuszált-ságában, a nem vitás ábeli hányad tisztázatlanságában — vagy ki-sajátításában? — sejtethjük.

Mielőtt az idestova évszázados mulasztást a mai lehetőségek szerint pótolván, Ábel Jenő tudományos teljesítményének mérlegét meg-vonjuk, vessünk egy pillantást az események közvetlen alakulására. Az elhunyt tudós irodalmi hagyá-

tékára rövidesen megindul az alkudozás. A tapasztalatlan, naív Vári túlzott reményeket kelt az özvegyben, ugyanakkor Thewrewk nem titkolja csalódását a feldolgozatlan jegyzethalmaz láttára. Végül sem tudjuk pontosan, hogy került a sok kézirat majdhogynem az ebek harmincadjára. Az EPhK 1891. évfolyamának híradása szerint (337.) a hazai humanizmus történetére vonatkozó anyagot Fraknói Vilmos még 1890. október 28-án ismertette az Akadémia irodalomtörténeti bizottsága előtt; a bizottság ezeket a kéziratokat megvette. (Ezek kiadásáról gondoskodott becsületesen Fraknói, majd az *Analecta nova* kötetében Hegedűs István.)

Vári Rezső vette át Nikandrost és
„a Gregorius Nazianzenus munkái-
ra vonatkozókat”. Az Alexiphar-
maka scholionjainak kiadását — az
utolsó levélben említett firenzei kéz-
irat olvasataival kiegészítve — Vári
be is fejezte, majd a kész kiadást
Ponori Thewrewk Emil 1891. már-
cius 2-án be is mutatta; a másik ki-
advány elsikkadt. Az 1879 óta gyűj-
tött Tryphiodóros-anyagot (De
excidio Troiae) Némethy Gézára
bízták, aki „egy fontos madridi
kódex másolatára” várva ugyan-
úgy semmit sem végzett, mint
ahogy Quintus Smyrnaeus Postho-
mericájának sajtó alá való rendezé-
sét is elmulasztotta. A híradás sze-
rint „teljes apparátust hagyott hát-

ra a megboldogult Musaeus Hero és Leander c. költeményére vonatkozólag, melyet Ponori Thewrewk Emil fog magyarra fordítani s két-nyelvű kiadásban az akadémia classica-philologiai bizottságának ismert gyűjteményében közzétenni". Vállalt feladatát az érdeemes műfordítóként számon tartandó mester nyilván nem érezte szívügyének, mert a korábbi próbálkozások után csak Márton Jenő fordításáról (1903) tudunk. Vagyis az Abel-hagyaték hivatott gondozóinak önmaguk lelkiismeretét nyugtató nyilatkozata („nagy örö-
münkre szolgál, hogy ily módon semmi sem fog elveszni abból a becses tudományos anyagból, me-

lyet Ábel annyi szorgalommal s önfeláldozással gyűjtött össze”) jórészt valótlannak — vagy minden-
esetre megvalósíthatatlannak — bi-
zonyult. Ezen a tényen nem változ-
tat az sem, hogy a Budapesti
Philologiai Társaság egyik ülésén
Némethy Géza felolvasta „Ábel
Jenő irodalmi hagyatékából Theo-
doros Prodomos *Békaegérharc* — *rec-
te: Katomyomachia*, azaz *Macska-
egérharc* — c. drámájának [*sic!*] ma-
gyar verses fordítását”. Erről az
EPhK titkári beszámolóján (1891.,
351.) kívül semmi egyéb értesülé-
sünk nincs, pedig a soknyelvű Ábel
Jenő magyar műfordítói tevékeny-
kedéséről jó volna többet tudnunk.
(Vagy *másvalaki* fordította volna

le az Ábeltől konstituált görög szöveget?)

Tudjuk még (Thewrewk naplójából), hogy Thewrewk 1891. márciusában az egyetemi szeminárium számára megvette Ábel könyvtárát, de azt már nem, hogy például a Hegedústól említett epikus kollacionálások (Nonnos) ehhez az anyaghoz tartoztak-e, vagy sem. Feltehetőleg maradt egy és más Vári Rezső birtokában, amit aztán hosszú egyetemi pályafutása során híven hasznosított; e sorok írója még 1934-ben is hallgathatta Nonnos Dionysiakájának kézikönyvszerű ismertetését, az ifjú Ábel Jenő készülődésének távoli visszhangját. Az Akadémia kéziratтарыban tanul-

mányozható Ábel-jegyzetek —
rari nantes in gurgite vasto.

Ami Ábel egyetemi utódlását illeti, perdöntő fontosságú Thewrewk két naplóbejegyzése, mindjárt a temetést 19-én követő kari ülés (Pecz Vilmos rendkívüli tanárságának jóváhagyása) után. December 23-án Hegedűs István kolozsvári leveléről olvasunk, amelyben bejelenti pályázási szándékát és Thewrewk pártfogását kéri, majd egy héttel később Hegedűs Sándor, a kereskedelmi miniszter fordul hozzá, hogy „hozza ide öccsét; Peczet kineveztetni helyébe Kolozsvárra”. Január elején már az kerül a naplóba, hogy Pecz szeretne a Közlöny szerkesztői közé is bejutni:

„Nem láttam egyhamar ilyen irígy és mindent magának követelő embert.” (A harmadik szerkesztő Némethy Géza lett; mindenki panaszkodik; Pecz „consternálva van”.) A kari ülések jegyzőkönyveiből világosan áttekinthető játszma körvonalai rajzolódnak ki: Thewrewk hivatalos javaslata (1.: Pecz Vilmos; 2.: Némethy Géza; 3.: Csengeri János) ellen a filozófus Medveczky Frigyes emel szót: „Nem mellőzhetők az ország második egyetemének nyilván. rendes tanárai; a [Thewrewk-féle] jelentés nem méltatta eléggé Hegedűs István irodalomtörténeti és esztétikai tanulmányait.” Hasonló értelemben nyilatkozik Beöthy Zsolt és

Ballagi Aladár, majd később Heinrich Gusztáv is. Így is másfél évbe telt, míg a klasszikus tanszékek ügye elrendeződött: 1891. júliusában Pecz Kolozsvárra költözött, Hegedűs István pedig — tudományunk nagy nyereségére — a fővárosba, hogy Ábel örökébe lépjen, munkásságát — humanista kutatásait is — sikerrel folytassa és lelkes egyéniségével akkor is szítsa-táplálja a tudomány műveléséhez elengedhetetlen lobogást, amikor — hosszú évtizedeken át — erre senki más nem volt képes vagy nem is gondolt.

EPILÓGUS: ÁBEL JENŐ
ÉLETMŰVÉNEK JELENTŐSÉGE

Hegedűs István Ábel-émlékbeszé-
dében az ilyenfajta írások hivatását
abban jelölte meg, hogy „a tudomán-
yos fejlődés filiatiójában az
egyes tudósok hatását fölkutassuk,
esetleg tévedéseikből okulást sze-
rezzünk, diadalra jutott eszméik-
nek pedig tropaeumot állítsunk,
emlékük fölfrissítéséből újabb erőt
és lelkesedést merítsünk”. Úgy érez-
zük, hogy nyolcvan év elteltével,
tehát jóval távolabbról nézve és
sok — korántsem csupa épületes —
tapasztalat birtokában, miközben
persze a dokumentum-anyag siral-

masan megcsappant, jórészt megfeleltünk Hegedűs kívánalmainak.

Világosabban látjuk Ábel helyét és kezdeményezői jelentőségét a magyar parlagon; nyomon követtük a még kitapintható „filiatiókat” Bonitztól, Haldertől, Vahlen-től Ponori Thewrewk gárdájáig; az újabb hazai kutatások fényében jobban értjük a szürke eminenciás Heinrich Gusztáv szerepét gimnáziumi tanítványának tudóssá formálásában, kérlelhetetlen igényességében és a „mythosok” felszámolásában; jelentőségének megfelelően ismertettük a Hóman-vitát és annak húsz évvel későbbi visszhangját, illetőleg ma is megszívlelendő mondanivalóját; rendszere-

sebben tekintettük át a Corvin-könyvtár „újjászületéséhez” kapcsolódó lehetőségeket és indításokat; a feldolgozott — persze föltöbb töredékes — levelezés ismeretében közelebb jutottunk nemcsak bizonyos tudománytörténeti tények tisztázásához, hanem Ábel emberi arculatának megismeréséhez is. Aki a Csontosihoz írott leveleket olvassa, nemcsak a „rideg-hideg”, hanem a kedélyes, sőt néha pajzán — mindenesetre szeretetre méltó — tudóst is megismerheti; a Szilády Áronhoz intézett levelekből az anyagiakért is harcoló beteg ember alakja bontakozik ki, aki önsanyargató munkairamával rendszeresen gyilkolja az egészségét,

hogy családját fent tudja tartani, nyáron pedig elmehessen a tüdejét foltozni, de közben ott is csálhatatlanul mindig újabb és újabb feldolgozandó anyagra bukkanjon. Sikerült néhány korai szílat fel fednünk a szerencsétlen Ring Mihályhoz — tudományunk történetében alig ismert jelenséghez — fűződő kapcsolataiból, és nem utolsósorban kérdésesebbnek látjuk a „mester” Ponorí Thewrewk Emil szerepét.

Ami hősünk „tévedéseit” illeti, nem örvendezünk utólag sem a königsbergi korifeus utasításainak, de még ebből a kevésbé szerencsés kapcsolatból is inkább a pozitívumot: általában az európai tudó-

fontos!
Megnézni
Ábel kiadásá-
t, és össze-
vetni a
Kor-elval!

mányossághoz való felzárkózást,
évszázados elmaradásunk felszámó-
lását, tátongó hiányok hirtelen pót-
lását, közelebbről pedig Ábel le-
gendás felkészültségének egyéb té-
ren — a hazai humanizmus-kutatás
terén — mutatkozó eredményeit
tartsuk számon. Ezek az eredmé-
nyek önmagukban is korszakos je-
lentőségűek, kihatásaikban pedig
— nyugodtan mondhatjuk: —
nemzeti fontosságúak: hol járnánk
a hazai renaissance-kutatásban az ő
úttörő munkássága nélkül ma is?
Szövegkritikusi buzgalmának túl-
zásait más szemmel nézi az, aki
például Toldy Ferenc nemzedéké-
nek nemes hevületű, de európai
szempontból provinciálisnak is alig

mondható forráskiadói tevékenységét ismeri.

Ábel Jenő tehetségének és célratoró szorgalmának eredményeit nemzetközi nagyságok bírálata sem ronthatta le: a körülményekkel magyarázható helyenkénti elsietettséget bőségesen ellensúlyozza divinatorikus találgatásokba sohasem tévedő ítélőképessége, a kéziratok értékelésében és egymáshoz való viszonyuk meghatározásában megmutatkozó genialitása. Klasszikus szövegeink hagyományozódásának folyamatát ma komplexebb módszerekkel vizsgáljuk (és közben Hegedűssel az irodalmi művek lelkét is keressük), de nincs olyan komplex hagyománykutató, amely

Ábel szigorúsága és egészséges tel-
jesség-igénye nélkül megállhatna.

Fejtegetéseinkből — az Egyete-
mes Philologiai Közlöny százados
évfordulója alkalmából megjelent
kitűnő tanulmányokkal nem min-
denben egyezőleg — talán az is ki-
világlott, hogy a száz évvel ezelőtti
nagy tudományszervezőnek, Hein-
rich Gusztávnak mi volt a stratégi-
ája. Nem az, hogy a használható
erőket a klasszika-filológia mezejé-
ről szép lassan a magyar irodalom-
történet és a modern filológia mű-
velésére terelgesse át: nagyon böl-
csen abból indult ki, hogy a kora-
beli kutató csak a klasszikus filoló-
gia módszereinek birtokában — és
bizonyos mértékig a klasszikus ó-

kor ismeretében — válik képpé az
újabbkori jelenségek valóban tudom-
mányos feldolgozására. És ezt leg-
szívhezszólóbban tanítványának,
Ábel Jenőnek életműve, a munkás-
sága nyomán kisarjadó és azóta is
egyre gazdagabb termést hozó ve-
tés példázhatja.

BIBLIOGRÁFIA

Ábel Jenő főbb művei

A Hesiodosra vonatkozó legújabb irodalom.
EPhK 1877.

Wolf Frigyes és a classica philologia. Uo.

A Hóman Ottó Pindaros-kiadásához kapcsolódó vita. Uo.

Csontos János és Török Aurél Corvina-tanulmányainak ismertetése. Uo.

De infinitivi Graeci forma. Bp., 1878.

Terentius- és Apollonius Tyrius-kéziratokról.
EPhK 1878.

Corvin-codexekről. Uo.

Adalékok a latin orthographiához. Uo.

II. Psammetich görög zsoldosainak feliratai.
Uo.

Die classische Philologie in Ungarn. Litt. Berichte aus Ungarn 1878.

Die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus.
Uo.

Ipolyi Arnold, Wenczel Gusztáv és Fraknói

Vilmos humanista tárgyú tanulmányainak ismertetése. EPhK 1878.

I. Aschbach bécsi egyetem-történetének ismertetése. Uo.

I. Hilberg *Epistula critica*-jának ismertetése. Uo.

Corvin-codexek. Bp., 1879.

Epistula ad Aem. Thewrewk de Ponor de codice Ambrosiano Lithicorum, quae Orphei nomine circumferuntur. Bp., 1879.

Janus Pannonius életéhez és műveihez. EPhK 1879.

A görög epikusok töredékeihez. Uo.

A Homercentókeról. Uo.

E. Rohde „*Der griechische Roman*”-jának ismertetése. Uo.

Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon. (Analecta ad historiam renaissance in Hungaria litterarum spectantia.) Bp., 1880.

Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. Bp., 1880.

Colluthi Lycopolitani carmen de raptu Helenae ed. E. A. Berlin, 1880.

- Trója története.* A bp.-i Markó-utcai gimnázium 1880. évi értesítőjében.
- Humanista tanulmányok* (György kalocsai érsekről, Garázda Péterről, Janus Pannoniusz halálának helyéről, Guarinóról). EPhK 1880.
- Die gelehrte Donaugesellschaft des Conrad Celtes in Ungarn.* Litt. Berichte aus Ungarn 1880.
- Arany János Aristophanés-fordításának ismertetése.* EPhK 1880.
- C. Goettling Hésiodos-kiadásának ismertetése.* Uo.
- Egyetemeink a középkorban.* Bp., 1881.
- Orphei Lithica, accedit Damigeron de lapidibus,* ed. E. A. Berlin, 1881.
- Kisebb tanulmányok I. Philoponosról, az id. Pliniusról, Janus Pannonius-kéziratokról, Tacitus „Annales”-címéről.* Uo.
- Zu den Homercentonen.* Zeitschr. für öst. Gymn. 1881.
- Die Söldnerinschriften von Abu-Simbel.* Wiener Studien 1881.
- Galeotto Marzio.* Ung. Revue 1881.
- Die ungarischen Universitäten im Mittelalter.* Uo.

- Die Handschriften der Bp. Universitätsbibliothek.* Uo.
- Ioannis Gazaei Descriptio tabulae mundi et Anacreontea,* ed. E. A. Berlin, 1882.
- Charles Graux. EPhK 1882.
- Zur Handschriftenkunde des Pindar.* Wiener Studien 1882.
- Philologische Revue aus Ungarn.* Berl. Phil. Wochenschrift 1882.
- G. Voigt „*Wiederbelebung des class. Alterthums*“ c. művének ismertetése. EPhK 1882.
- Corippus Joannisa.* EPhK 1883.
- Petrus Garázda, ein ung. Humanist.* Ung. Revue 1883.
- Die Anfänge des ung. Buchhandels.* Uo.
- Johannes Mezerzius, Begründer der dacischen Epigraphik.* Uo.
- Die Catullus-Recension des Guarinus.* Zeitschr. f. öst. Gymn. 1883.
- Scholia vetera in Pindari Nemea et Isthmia,* ed. E. A. Berlin, 1884.
- A bártfai Szt. Egyed-templom könyvtárának története.* Bp., 1884.
- Színügy Bártfán a XV–XVI. században.* Századok 1884.

- Das Schauspielwesen zu Bartsfeld im XV. u. XVI. Jh.* Ung. Revue 1884.
- Isota Nogarola.* Bp., 1885.
- Orphica*, rec. E. A. *Accedunt Procli hymni etc.* Pragae—Lipsiae, 1885.
- Nicolaus de Mirabilibus élete és munkái.* (Irodalomtört. Eml. I.) Bp., 1886.
- A homerosi Demeter-hymnusról.* Bp., 1886.
- Isotae Nogarolae Veronensis opera quae supersunt omnia.* Collegit Alex. Apponyi, ed. et praefatus est E. A. Vindobonae—Budapestini, 1886.
- Homeri hymni, epigrammata, Batrachomyomachia*, ed. E. A. Pragae—Lipsiae, 1886.
- Isota Nogarola.* Vierteljahrsschr. f. Cultur u. Lit. der Ren. 1886.
- A. Gemoll homérosi himnusz-kiadásának ismertetése.* Zeitschr. f. öst. Gymn. 1886.
- Ó- és középkori Terentius-biographiák.* Bp., 1887.
- A Corvina Iuvenalis-codexéről.* EPhK 1887.
- Unedierte Briefe von Luther, Melanchthon und L. Stöckel.* Ung. Revue 1887.
- A Nogarola-nővérekről.* EPhK 1888.
- Az orpheusi astronomiához.* Uo.
- Beriszló Péter énekéhez.* Uo.

- Ring Mihály „*Historia Apollonii Tyrii*”-kiadásának ismertetése. Uo.
- J. Rosenboom „*Orph. Argonautika*”-dolgozatának ismertetése. Uo.
- Luebbert Pindaros-könyvének ismertetése. Berl. Phil. Wochenschr. 1889.
- Olaszországi XV. sz. íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei. Közrebocs. Á. J. Bp., 1890.
- Scholia recentia in Pindari Epinicia, pars prior.* Bp., 1890.
- A „Magyarországi tanulók külföldön” c. sorozat jeni és bécsi kötete (Mokos Károlylyal, ill. K. Schrauffal közösen). Bp., 1891.
- Scholia vetera in Nicandri Alexipharmaca.* Recensionem ab E. Á. inchoatam ad finem perduxit R. Vári. Bp., 1891.
- Analecta nova ad historiam renascentium in Hung. litt. spectantia.* Ex scriptis ab E. Á. relictis ed. Stephanus Hegedűs. Bp., 1903.

Az Ábel Jenőre vonatkozó szakirodalomból

Nekrológok :

CSONTOSI JÁNOSTÓL, Magyar Könyvszemle
1889. 326–339.

VÁRI REZSŐTŐL, EPhK 1980 73—91 és
Burs. Jahrb. 1891.

HEGEDŰS ISTVÁNTÓL, Akad. emlékb. X/4.
(1899).

PONORI THEWREWK EMIL búcsúztatója:
EPhK 1890. 150—151.

PRUZSINSZKY JÁNOS, PONORI THEWREWK
EMIL. EPhK 1918. 177—203.

KERÉNYI KÁROLY, HEGEDŰS ISTVÁN emlé-
kezete. EPhK 1926. 267—278.

KONRAD HALDERRŐL: PONORI THEWREWK
EMIL, Egyetemi beszédei. Bp., 1905. 33—
41.

H. BONITZ életrajza: Allg. Deutsche Biogr
47. (1903) 99—105. (E. SANDER).

A Corvin-könyvtár hazakerüléséről I. a
ZOLNAI KLÁRÁTÓL felsorolt anyagot:
Bibliographia bibliothecae regis Mathiae
Corvini. Bp., 1942. 37—50; általában
pedig CSAPODI CSABA tanulmányait.

Becses adatok meríthetők VÁRI REZSŐ tudom-
ánytörténeti összefoglalásából: A class.-
phil. encyclopaediája. Bp., 1906. 446—
456.

Csontos Jánosról I. PÁLVÖLGYI ENDRE, Az
Egyet. Könyvt. Évk. 2. (1964) 163–192.
Általános (elvi) tájékoztatásul I. NÉMETH G.
BÉLA tanulmányát: Az EPhK százéves
évfordulójára. Fil. Közl. 1977. 343–362.

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó
igazgatója

Felelős szerkesztő: Róbert Zsófia

Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa

HU ISSN 0133—1884

AK 1737 k 8183—Terjedelem: 6,25 (A/5) ív

8469 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

